

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Klassiõpetaja õppekava

Sandra Tuisk

LÕUNA-EESTI 6. KLASSIDE ÕPILASTE HINNANGUD JA OOTUSED KOOLI
SEKSUAALHARIDUSELE LÄHTUVALT „EUROOPA SEKSUAALHARIDUSE
STANDARDITEST“ NING NENDE VASTAVAL TEEMAL EELISTATUD
TEABEALLIKAD

Magistritöö

Vastutav juhendaja: loodusteaduste didaktika õpetaja Aigi Kikkas

Juhendaja: sünnitusabi ja günekoloogia lektor Kai Part

Tartu 2022

Kokkuvõte

Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste hinnangud ja ootused kooli seksuaalharidusele lähtuvalt „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ ning nende vastaval teemal eelistatud teabeallikad

Laiapõhjaline seksuaalharidus toetab noore turvalist seksuaalset arengut. „Euroopa seksuaalhariduse standardites“ kajastuvad soovituslikud teadmised, oskused ja hoiakud. Eestis pole uuritud II kooliastme õpilasi, mistõttu puuduvad seksuaalhariduse edendamist toetavad andmed antud vanusegrupi tajutud seksuaalhariduse kohta. Magistritöö eesmärk oli kaardistada Lõuna-Eesti 6. klasside hinnangud ja ootused kooli seksuaalharidusele ning allikad, kust noored eelistavad informatsiooni otsida. Veebipõhisele küsimustikule vastas 232 Lõuna-Eesti 6. klassi õpilast. Vastuseid analüüsiti kvantitatiivselt. Selgus, et õpilaste hinnangul ei käsitleta kõiki vanuserühmale soovituslikke teemasid piisavalt. Tundides keskenduti nii positiivsetele aspektidele kui ohtudele, esines nii õigeaegset kui liiga hilist/varast teemakäsitlemist. Teavet eelistati saada võrdselt nii vanematelt kui koolitundidest, sooviti rohkem teemasid ja reaalelulisi näiteid. Tulemused on aluseks kooli seksuaalhariduse teemade ja käsitusviisidega seotud soovitudele ning edasistele uuringutele.

Võtmesõnad: koolipõhine seksuaalharidus, „Euroopa seksuaalhariduse standardid“, 6. klassi õpilased, hinnangud, ootused, teabeallikad

Abstract

South Estonian 6th grade students' assessments and expectations for the school-based sexuality education based on the Standards for Sexuality Education in Europe and their preferred sources of information.

Comprehensive sexuality education supports adolescents' safe development. Standards for Sexuality Education in Europe recommend age-appropriate knowledge, skills and attitudes. There is no previous data about perceived sexuality education in the 2nd school stage. The purpose was to study sixth graders' assessments, expectations and information sources. An online questionnaire was responded by 232 6th grade students in South Estonia. Answers were analyzed quantitatively. Results showed that not all the recommended topics had been discussed with sufficient depth. Both positive aspects and risks had been addressed, next to timely taught there were topics which had been addressed too late/early. Students expect more topics, real-life examples and prefer parents and school as main sources of information.

Keywords: school-based sexuality education, Standards for Sexuality Education in Europe, 6th grade students, assessments, expectations, sources of information

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline ülevaade.....	5
1.1. Seksuaalsus ja seksuaalõigused	5
1.2. Laiapõhjaline seksuaalharidus	6
1.3. Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standardid“	8
1.4. Formaalsed ja mitteformaalsed allikad.....	9
1.5. Koolipõhine seksuaalharidus.....	11
1.6. Õpilaste ootused ja hinnangud koolipõhisele seksuaalharidusele	14
2. Metoodika	16
2.1. Valim	17
2.2. Andmekogumine	18
2.3. Andmeanalüüs	21
3. Tulemused	21
3.1. Mil määral käsitletakse Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste hinnangul koolitundides „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ lähtuvaid seksuaalhariduse teemasid?.....	22
3.2. Missugused on Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste hinnangud kooli seksuaalharidusele?23	
3.3. Missugused on Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste ootused kooli seksuaalharidusele?... 23	
3.4. Missugused on seosed Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste seksuaalhariduse teemade käsitlemise põhjalikkusele antud hinnangute ja samade teemade käsitlemise osas olevate ootuste vahel?	24
3.5. Kust eelistavad Lõuna-Eesti 6. klasside õpilased saada informatsiooni suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemade kohta?	25
4. Arutelu	25
4.1. Töö piirangud ja praktiline väärtus.....	33
Tänuõnad	34
Autorsuse kinnitus.....	34
Kasutatud kirjandus.....	35
Lisa 1. Küsimustik	
Lisa 2. Ülevaade õpilaste ootustest teemade käsitlemisele	
Lisa 3. Teemade käsitlemise põhjalikkuse ja ootuste vahelise seoseanalüüsi tulemused	

Sissejuhatus

Seksuaalsus on inimeseks olemise loomulik ja oluline osa (World Health Organization, 2006). Toimiva ühiskonna alustalaks on inimesed, kes on võimelised looma kestvaid ja nauditavaid lähisuhteid (Tartu Ülikooli seksuaaltervise uuringute keskus, *s.a.*). Viimastel aastakümnetel maailmas toimunud muutustest ajendatuna on muutunud ka noorte seksuaalsust puudutavad hoiakud ja seksuaalkäitumine (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Inforuum, milles lapsed sirguvad, on üha laiaulatuslikum – erinevate olukordade ja küsimustega puututakse kokku varem kui eakaaslased aastakümneid tagasi (Birk-Vellemaa, 2020a). Bioloogiline küpsemine saab alguse varem ja noorte endi seas on seksuaalsusega seonduv oluliselt tugevamalt esindatud kui varem (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Sellest tulenevalt peavad teadmised ja oskused jõudma noorteni varem ning neile vastuvõetavas ja eakohases formaadis.

Koolipõhine seksuaalharidus on üks paremaid viise võimalikult suure hulga noorteni jõudmiseks (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Uuringud kinnitavad, et kvaliteetne koolipõhine seksuaalharidus toetab nooruki turvalist küpsemist, vähendab seksuaalset riskikäitumist ja parandab üldist elukvaliteeti ning tervist ja heaolu (Ketting & Ivanova, 2018; Kirby *et al.*, 2007; Kivelä *et al.*, 2014; Part *et al.*, 2008; Part *et al.*, 2011; Part *et al.*, 2016). Koolipõhise seksuaalhariduse olulisust suurendab selle tõendus põhjus. Viimane on eriti oluline teismeeas, mil ollakse nii eakaaslaste survele kui ühiskonnas levivatele müütidele eriliselt vastuvõtlikud (Kagadze, 2010). Nii Eestis (Kagadze, 2010; Viherpuu, 2018) kui mujal maailmas (Ezer *et al.*, 2019; Ketting & Ivanova, 2018) läbi viidud uuringud kinnitavad, et kooli seksuaalharidus on noorte peamiseks teabeallikaks antud teemadel. Ühtlasi on tõendus põhise ja eakohase seksuaalhariduse kättesaadavuse võimaldamine üks „Rahvastiku tervise arengukava 2020–2030“ (Sotsiaalministeerium, 2021) seksuaal- ja reproduktiivtervise prioriteetidest.

Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standardites“ (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010) on esitatud teadmised, oskused ja hoiakud, mille 9–12aastane nooruk seksuaalhariduse teemadel peaks omandama. Selleks, et seksuaalharidus oleks efektiivne, peab see arvestama noorte kogemuste ja seisukohtadega (Ezer *et al.*, 2019). Eestis on uuritud küll vanemate klasside õpilaste huve, ootusi ja hinnanguid neile pakutava seksuaalhariduse osas (Kagadze, 2010; Kütt, 2020; Papp *et al.*, 2001; Viherpuu, 2018) ning ühel korral viienda klassi õpilaste ootusi enne vastavasisulise kursuse läbimist (Tarmak, 2015), ent autorile teadaolevalt pole uuritud II kooliastme õpilaste

hinnanguid ja ootusi neile pakutava kooli seksuaalhariduse osas. Samuti pole uuritud, kust eelistavad II kooliastme õpilased suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemadel teavet hankida. Seega puuduvad meil andmed, mis võimaldaksid sõltuvalt uuringutulemustest kinnitada II kooliastme õpilaste poolt tajutud kooli seksuaalhariduse aja- ja asjakohasust või juhiks tähelepanu kitsaskohtadele, mis õpilaste hinnangul parendamist vajaksid. Sellest tulenevalt on magistritöö eesmärk kaardistada Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste hinnangud ja ootused kooli seksuaalharidusele ning allikad, kust noored eelistavad informatsiooni otsida.

Töö esimeses osas antakse ülevaade seksuaalsuse, seksuaalõiguste ja laiapõhjalise seksuaalhariduse olemusest, Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ ning seksuaalhariduse peamistest formaalsetest ja mitteformaalsetest teabeallikatest. Samuti tutvustatakse kooli seksuaalhariduse olemust ja olulisust ning varasemates teemakohastes uuringutes leitud. Järgneb töö empiiriline osa, milles antakse ülevaade andmekogumise ja andmeanalüüsi protsessidest. Seejärel esitatakse saadud tulemused ning nende üle arutletakse töö viimases osas.

1. Teoreetiline ülevaade

1.1. Seksuaalsus ja seksuaalõigused

Seksuaalsus (ingl k *sexuality*) on inimkonna ajaloo algusaegadest olnud lahutamatu ja loomulik osa inimese elukaarest (Akça, 2020). Ühiskonnas leviv suhtumine seksuaalsusesse on järjest laiapõhjalisem ja loomulikum – seksuaalsust mõistetakse osana positiivsest inimpotentsiaalist (Ketting & Winkelmann, 2013). Maailma Terviseorganisatsioon (World Health Organization, 2006) defineerib seksuaalsust inimeseks olemise põhielemendina, mis kätkeb endas bioloogilist sugu, soolisi identiteete, soorolle, orientatsiooni, erootikat, naudinguid, intiimsust ja paljunemist. Niisiis hõlmab seksuaalsus oluliselt rohkemat kui pelgalt soojätkamist ja eksisteerib koos inimesega sõltumata sellest, kas viimane on seksuaalselt aktiivne või mitte (Centerwall, 2001; Eesti Seksuaaltervise Liit, 2022; WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

Lapse seksuaalsuse areng algab tema sünniga ning kestab kogu elu, kulgedes läbi erinevate etappide (Cacciatore *et al.*, 2019). Laiemas tähenduses on seksuaalsus osa identiteedist, mis jõuab noorukieas kõige intensiivsemasse faasi (Part & Kull, 2021). Murdeas seksuaalne areng kiireneb – toimub hoogne seksuaalne küpsemine ja oma koha otsimine maailmas (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Murdeea algus on individuaalne ja nooreti erinev, varieerudes üldjuhul 8.–16. eluaastani (Part & Kull, 2021).

Oluline on, et positiivse ja toetava seksuaalhariduse kaudu oleksid toetatud kõik lapse ja noore seksuaalse arengu juurde kuuluvad aspektid (füüsilised, emotsionaalsed ja kognitiivsed) (Cacciatore *et al.*, 2019).

Inimene tajub ja väljendab seksuaalsust mõtete, fantaasiate, ihade, uskumuste, hoiakute, väärtuste, käitumisviiside, harjumuste, rollide ja suhete kaudu. Ühtlasi mõjutavad seksuaalsust bioloogilised, psühholoogilised, sotsiaalsed, majanduslikud, poliitilised, kultuurilised, õiguslikud, ajaloolised ja vaimsed tegurid ning samaaegselt nende kõigi koosmõju. Seetõttu ei pruugi kõik seksuaalsuse dimensioonid olemasolust sõltumata indiviidi tajus või väljendusviisis ilmuda (World Health Organization, 2006).

Seksuaalõigused (ingl k *sexual rights*) kaitsevad osana rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigustest inimese õigust kogeda ja väljendada oma seksuaalsust ning omada turvalist seksuaalervist, kohustades samaaegselt austama ka kõigi teiste inimeste seksuaalõigusi (World Health Organization, 2006). Üks kümnest seksuaalõigusest on indiviidi õigus haridusele ja teabele, sealjuures seksuaalharidusele (International Planned Parenthood Federation, 2008). Lisaks on Maailma Seksuaalervise Assotsiatsiooni (World Association for Sexual Health, 2008) sõnastatud ja rahvusvaheliselt tunnustatud aastatuhande arengueesmärkide seas soolise võrdõiguslikkuse tagamise ja HIV/AIDS`i leviku peatamise kõrval arengueesmärgina toodud ligipääs mitmekülgsel seksuaalharidusele. Laiapõhjalisel seksuaalharidusel on kõigi eelnimetatud eesmärkide saavutamise toetamisel oluline osa (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

1.2. Laiapõhjaline seksuaalharidus

Seksuaalharidust (ingl k *sexuality education*) defineeritakse eri allikates erinevalt ning selle üheks põhjuseks on osapoolte erinevused seksuaalharidusega taotleivate eesmärkide osas (Ketting & Winkelmann, 2013). Antud töös keskendutakse laiapõhjalisele seksuaalharidusele (ingl k *comprehensive sexuality education*), mis rajaneb faktidele toetuvatel ning eakohastel teadmistel, oskustel ja hoiakutel ning mis on aluseks turvaliste ja meeldivate lähisuhete jaoks vajalike väärtushinnangute kujunemisel (Ketting *et al.*, 2016; Part & Kull, 2010). Iga noor areneb erinevas tempos, mistõttu on eakohasuse asemel täpsem termin arengukohane (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010), ent kuna töös olulise allikana kasutatud Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standardite“ dokumendis toetuti eakohasuse väljendile, siis lähtutakse sellest ka käesolevas töös.

Laiapõhjaline seksuaalharidus on suunatud kõigile isiksusega seotud aspektidele – keha ehitusest ja talitlusest kuni enesekehtestamise ning seksuaalsust puudutava sõnavarani

(Part & Kull, 2021). See arendab teadmistega käsikäes ka oskusi ja hoiakuid, et noor oleks suuteline õpitud tegudes rakendama (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). On oluline, et noor suudaks riskisituatsioone ära tunda ja omaks enesekindlust, otsustusjulgust ning oskusi nii riskiolukordadest hoidumiseks kui neis viibides turvaliseks ja teadlikuks käitumiseks (Part & Kull, 2021). Seksuaalharidus on elukestev protsess, mis kestab kogu elu, ent kõige olulisem on selle roll lapsepõlves ja noorukieas (Cacciatore *et al.*, 2019; WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Lisaks seksuaalharidusele on sünonüümidena kasutusel seksuaalõpetuse ja seksuaalkasvatuse terminid, ent käesolevas töös kasutatakse edaspidi mõistet „seksuaalharidus“, millega peetakse silmas õpetust suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemade kohta.

Laiapõhjaline seksuaalharidus pakub noorele sammhaaval eakohased teadmised, oskused ja positiivsed hoiakud, et ta oleks võimeline omama turvalisi ja meeldivaid inimsuhteid, nautima ja mõistma oma seksuaalsust ning võtma teadlikku vastutust nii enda kui kaasinimeste seksuaalrõõmu ja heaolu ees (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Kui noor õpib suhteid ja seksuaalsust puudutataval teemadel avameelselt arutlema, siis on ta suure tõenäosusega pädevam ka isiklikus elus ettetulevates suhtlussituatsioonides ja suhetes (Part & Kull, 2021). Niisiis toetab seksuaalharidus võrdõiguslike ühiskondade loomist ja positiivse ning eluterve suhtumise kujunemist seksuaalsusesse (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

Ometi on seksuaalsusega seotud teemade käsitlemine tänini midagi, mis omajagu diskussioone tekitab (Ketting & Winkelmann, 2013). Vanemad kardavad tihti, et seksuaalharidus põhjustab liiga varajast huvi seksuaalteemade vastu. Tegelikult eksisteerib loomulik ja vältimatu huvi lapses niikuinii, sellest sõltumata (Cacciatore *et al.*, 2019). Seksuaalhariduse edastamine leiab osana üldisest arengust aset ka siis, kui seda n-ö teadlikult ei tehta (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Seisukohal, et seksuaalharidus õhutab noori seksuaaleluga varem alustama, puudub tõepõhi. Viimast kinnitavad uuringutulemused nii Eestist (Haldre *et al.*, 2012), Soomest (Apter, 2011) kui Euroopast ja mujalt maailmast (European Expert Group on Sexuality Education, 2016). Laiapõhjaline seksuaalharidus on positiivselt seotud kondoomi ja teiste rasestumisvastaste vahendite kasutamise ning turvalise seksuaalkäitumisega (Fonner *et al.*, 2014; Maticka-Tyndale & Tenkorang, 2010; Part *et al.*, 2016) ning võib tänu sellele hoopis otsust esimesse seksuaalvahekorda astuda edasi lükata (Heßling & Bode, 2015; Kirby *et al.*, 2007; Kirby, 2007; Rutgers, 2017). Laiapõhjalise seksuaalhariduse eesmärk on laste ja noorte seksuaalse arengu kaitsmine ning toetamine, et aidata neil teha elukvaliteeti tõstvaid valikuid ning samal

ajal panustada õiglase ja empaatilise ühiskonna hüvanguks (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

1.3. Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standardid“

Maailma Terviseorganisatsioon on 2010. aastal loonud spetsialistide teadmiste ja Euroopa riikide kogemuste tugineva „Euroopa seksuaalhariduse standardite“ (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010) dokumendi. See oli Euroopa tasandil esimene samm seksuaalhariduse valdkonnas süstemaatilise teabe ja riikidevaheliste kogemuste vahendamiseks (Ketting & Winkelmann, 2013). Seksuaalhariduse läbiviimine koolides pole aga alati sugugi lihtne – erinevad seksuaalharidusega kaasaskäivad hirmud ja väärarusaamad põhjustavad sageli eri osapooltes vastupanu, mistõttu oli „Euroopa seksuaalhariduse standardite“ loomise üheks taotluseks julgustada riike seksuaalharidusega alustama või kehtivaid õppekavasid laiapõhjalise seksuaalharidusliku lähenemise vaatenurgast uuendama (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). „Euroopa seksuaalhariduse standardites“ kirjeldatust lähtutakse ka Eesti riikliku õppekava ja -vara arendamisel (Part *et al.*, 2011).

Koostatud raamistiku üheks oluliseks sihtrühmaks on haridus- ja tervishoiuasutuste spetsialistid ning eesmärk laiapõhjalise seksuaalhariduse edendamise koolides (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Dokument rõhutab, et seksuaalharidus peab olema elukestev protsess, ent eri vanuses on aktuaalne erinev informatsioon (Ketting & Winkelmann, 2013). Selles on esitatud teadmised, oskused ja hoiakud, mida erinevates vanusegruppides (0–4aastaste vanuserühmast kuni 15aastaste ja vanemateni) lapsed ning noored peaksid omandama (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Lisaks teadmiste ja oskuste väljatuudumisele on välja toodud oskused ja hoiakud, mida vanuserühm juba peaks teadma/omama, mis on neile suunatud uus ja olulisim informatsioon ning millest võiks rääkida lisateemana, et tagada seksuaalse arengu positiivne ja tervislik kulgemine. See tähendab, et mitmetest teemadest räägitakse lapse arenedes korduvalt, ent viis ja keel, mida rääkimisel kasutatakse, muutub sõltuvalt tema eest (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

Standardites käsitletud teadmised, oskused ja hoiakud on jaotatud kaheksa suurema teemaploki vahel:

- 1) inimese keha ja selle areng (näiteks murdeea muutused, kehadevaheliste erinevuste mõistmine);
- 2) viljakus ja soojätkamine (näiteks rasestumisvastased vahendid, rasedus);
- 3) seksuaalsus (näiteks esimene seksuaalvahekord, seksuaalkogemusest keeldumine);

- 4) tunded (näiteks erinevad tunded, enda piiride ja soovide väljendamine);
- 5) suhted ja elustiilid (näiteks kohtingul käimise viisid, eri tüüpi suhted);
- 6) seksuaalsus, tervis ja heaolu (näiteks soovimatu seksi tundemärgid ja tagajärjed, vastutuse võtmine suhetes);
- 7) seksuaalsus ja õigused (näiteks seksuaalõigused ja neist lähtuv käitumine);
- 8) seksuaalsuse sotsiaalsed ja kultuurilised mõjurid (näiteks pornograafia ja eakaaslaste mõju seksuaalsusega seotud otsustele, suhetele) (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

Käesolevas töös võeti aluseks dokumendi 9–12aastaste vanusegrupile esitatud teadmised, oskused ja hoiakud. Töö sihtrühmaks olevad 6. klassi õpilased on üldjuhul vanuses 12–13 ning peaksid seega olema omandanud dokumendi 9–12aastastele suunatud soovituslikud teadmised, oskused ja hoiakud.

1.4. Formaalsed ja mitteformaalsed allikad

Arenedes kujuneb lapses järk-järgult nägemus oma kehast, seksuaalsusest, inimsuhetest ja kõigest sinna juurde kuuluvast. Selle käigus on seksuaalsete tunnete, fantaasiate ja ihade tekkimine, väljendamine ning huvi tundmine seksuaalsuse vastu loomulik. Soome 1–6aastaste laste seksuaalseid väljendusviise uurides ilmnes, et 71% päevahoiu rühmade töötajatest on kokku puutunud avalikult eneserahuldamisega tegelenud lapsega (Cacciatore *et al.*, 2020). Murdeas on eneserahuldamine üks levinumaid seksuaaltegevusi, ent ometi on see ühiskonnas olnud pigem tabuteema, mille ümber senini mitmeid müüte ja hirme eksisteerib (Part & Kull, 2021). Tervisliku arengu kulgemise seisukohalt on oluline, et nii lapsel kui noorel oleks küsimuste tekkimisel võimalik pöörduda usaldusväärse täiskasvanu poole (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010) ja et ta saaks oma küsimustele eakohased ja selgesõnalised vastused (Cacciatore *et al.*, 2020). Seksuaalse minapildi kujundamiseks vajab noor lisaks armastusele, iseolemise ruumile ja toetusele ka vastavaid teadmisi ning oskusi. Viimaste omandamiseks kasutatakse väga erinevaid infoallikaid (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

Teabeallikad jaotuvad formaalseteks ja mitteformaalseteks – mõlemad on mitmekülgse arengu seisukohalt olulised ja peavad teineteist täiendama. Seksuaalteemadega seotud õppimine leiab üldjuhul aset väljaspool asjatundjate mõjuala ehk teisisõnu, jõuab nooreni mitteformaalsete teabeallikate kaudu – lapsevanematelt, sõpradelt, eakaaslastelt ja (sotsiaal)meediast. Eelnimetatuil, aga eriti vanematel, on lapse elus enamasti kõige suurem roll, sest just lapsevanemad on need, kes talle alates sünnist keha ja lähedusega seotud

hoiakuid edastavad (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Info saamise eesmärgil vanema poole pöördumine on märk usalduslikust suhtest (Birk-Vellemaa, 2020b) ja seega olulise tähtsusega.

Lisaks lapsevanematele ümbritsevad noort veel teisedki mitteformaalsed teabeallikad. Mobiiltelefonidest, internetist ja sotsiaalmeediast on eeskätt noorte jaoks saanud olulised informatsiooni hankimise vahendid (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Tihti otsitakse vastuseid oma seksuaalsust ja suhteid puudutavatele küsimustele just internetist (Ketting & Winkelmann, 2013). Samas pole kogu eelmainitud allikates leiduv sisu alati tingimata tasakaalus ja tõepõhine, vaid sageli hoopis ebarealistlik ja/või halvustav (näiteks pornograafia) (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). 2011. aastal Euroopas läbi viidud uuringus leiti, et 14% 9–16aastastest noortest on internetis kokku puutunud otseselt seksuaalse või pornograafilise sisuga (näiteks pildid alasti inimestest või toimuvast seksuaalaktist) (Livingstone *et al.*, 2011). Kuna uuring viidi läbi praeguseks rohkem kui 10 aastat tagasi, võib meedia kiiret levikut silmas pidades oletada, et tänasel päeval on otsese seksuaalse või pornograafilise sisuga kokku puutunud noorte osakaal veelgi suurem. Lisaks tuleb arvestada, et eelnev uuring juhtis tähelepanu noorte kokkupuutele konkreetse seksuaalse/pornograafilise sisuga, ent laiemas tähenduses seksuaalse alatooniga sisu ümbritseb noori tänapäeval pea kõikjal. Nende informatsioon on üha laiaulatuslikum (Birk-Vellemaa, 2020a) ja nii meedias kui noorte endi seas on seksuaalsusega seondud esindatud oluliselt rohkem kui aastakümned tagasi (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Samuti ilmnes 2021. aasta Eesti kuritegevuse ülevaatest, et 74% lapsealise seksuaalse ahvatlemise juhtumitest leidis aset internetikeskkonnas või infotehnoloogiavahendeid kasutades (Justiitsministeerium, 2021). Niisiis on pornograafia ja sellega seondud noorte seas üha aktuaalsem, mistõttu on turvalise seksuaalse arengu toetamiseks oluline noori antud valdkonnas harida. Ometi peavad 2018. aastal magistratöös raames küsitatud II kooliastmes inimeseõpetust õpetavad õpetajad pornograafiat üheks kõige vähem olulisemaks teemaks (Laikoja, 2018). 2011. aastal intervjueritud õpetajad on toonud välja, et pornograafia on nende jaoks üks keerulisemaid käsitletavaid teemasid (Vorobjov *et al.*, 2011).

Meedia kasvav mõju ja osakaal kaasaegses ühiskonnas suurendab oluliselt laiapõhjalise ning formaalsetele allikatele tugineva seksuaalhariduse vajalikkust – on tarvis õpetust, mis korrigeeriks ja tasakaalustaks levivaid kuvandeid ning valeinfot (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Noor peab olema suuteline hindama teda ümbritsevate infoallikate ja neis leiduva teabe usaldusväärsust (Unis & Sällström, 2020). Pelgalt lapsevanematelt ja sõpradelt pärinevast informatsioonist jääb turvalise seksuaalse arengu

tagamisel väheks, sest tihti võib ka viimastel endil olla puudu spetsiifilistest teadmistest (näiteks rasestumisvastaste vahendite toimimise või seksuaalsel teel levivate haiguste teemadel) (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Eesti Seksuaaltervise Liit (2022) viis koosöös Eesti Haigekassaga 2020. aastal läbi kampaania „Sõber pole (S)EKSPERT“, millega juhiti noorte tähelepanu sellele, et seksuaaltervist puudutavates küsimustes tuleks sõbra asemel usaldada vastava eriala asjatundjat ehk formaalseid infoallikaid. Samas on kampaaniate näol tegemist lühiajaliste programmidega, mis ei pruugi jõuda kogu sihtgrupini ega anda pikemas perspektiivis püsivat tulemust – seksuaalharidusliku õppesisu juurdumiseks on seda tarvis edastada eakohasuselt, korduvalt ja järjepidevalt kõikides kooliastmetes (Part & Kull, 2021). Formaalse seksuaalhariduse peamisteks allikateks ja edastajateks on erinevad haridusliku sisuga raamatud, veebilehed, voldikud, tele- ja raadiosaated, meditsiiniautused ning neist üks peamisi ja tähtsamaid on kool (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

1.5. Koolipõhine seksuaalharidus

Koolipõhine seksuaalharidus ehk koolitundides edastatav seksuaalhariduslik õppesisu on võrreldes teiste õppeainetega oluliselt isiklikum (Part & Kull, 2021). Vaatamata sellele, et seksuaalsusega seotud teemade käsitlemine hariduses on tänini midagi, mis teatavat poleemikat tekitab (Ketting & Winkelmann, 2013), kinnitavad mitmed uuringutulemused kooli seksuaalhariduse olulisust. Nii Eestis kui mujal Euroopas läbi viidud uuringud on jõudnud tulemusteni, millest ilmneb, et kooli seksuaalhariduse sagenemine ja selle edendamine juba alates lasteaiast/algklassidest, on seotud positiivsete muutustega seksuaal- ja reproduktiivtervise näitajates (Haldre *et al.*, 2012; Ketting & Winkelmann, 2013; Kirby *et al.*, 2007; Part *et al.*, 2008; Part *et al.*, 2011; Part *et al.*, 2016). Seksuaal- ja reproduktiivtervise näitajate all peetakse silmas näiteks seksuaalsel teel levivate infektsioonide (sealhulgas HIV) levimust, raseduste katkestamiste ja teismeliste (15–19aastaste) rasedustega seotud näitajaid (Sotsiaalministeerium, 2021). Mida varem seksuaalharidusega alustada, seda tõhusam on selle mõju noorte hoiakutele ning seda kaitstum on noor võimalike riskide eest (Part & Kull, 2021). Niisiis toetab õppekavasse integreeritud seksuaalharidus riskikäitumise ennetamist ja vähendab seeläbi märkimisväärselt tulevikus tervishoiule tehtavaid kulutusi (Part, 2013). Viimane on kinnitust leidnud ka Eestis läbi viidud seksuaalhariduse kulutõhususe uuringutes (Kivelä *et al.*, 2014).

Koolipõhine seksuaalharidus sai 1970. ja 1980. aastatel alguse Lääne-Euroopast ning jõudis 20–30 aastat hiljem ka Kesk- ja Ida-Euroopasse (WHO Regional Office for Europe and

BZgA, 2010). Eesti koolide õppekavasse jõudis seksuaalharidus osana kohustuslikust inimeseõpetuse ainekavast 1996. aastal, misjärel on õppekava kahel korral uuendatud – 2002. ja 2010. aastal (Part, 2013). Hetkel kehtivas põhikooli riiklikus õppekavas (2011a) küll eraldiseisev seksuaalhariduse aine puudub, ent suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud seksuaalhariduse teemasid käsitletakse peamiselt osana inimeseõpetuse ainekavast. II kooliastme inimeseõpetuse ainevaldkonnast moodustab seksuaalharidusele suunatud õppesisu orienteeruvalt viiendiku ja III kooliastme õppesisust 30% (Part *et al.*, 2011).

Seksuaalharidusliku õppeprotsessi eesmärk on kujundada õpilaste seksuaalkäitumist ja -teadvust, suunata neid oma seksuaalsust teadvustama ja aktsepteerima, kasvatada neis vastutustunnet ning arendada seeläbi nii armastust kui teisi positiivseid tundeid (Kõiv, 2010; Põhikooli riiklik õppekava, 2011b). Seksuaalhariduse teemasid käsitletakse läbivalt kõigis kooliastmes (Part, 2013). II kooliastmes on kaks kohustuslikku nädalatundi ning õppesisu on jaotunud kahe suurema teemaploki vahel – terviseõpetus, mis keskendub füüsilist, vaimset ja sotsiaalset tervist puudutavatele teemadele, ning suhtlemisõpetus, mille fookus on suhtlemisel ja suhetel nii iseenda kui teistega (Põhikooli riiklik õppekava, 2011b). Samas ei pea ega tohiks seksuaalharidusega seotud õppesisu leida käsitlemist vaid inimeseõpetuse tundides. Efektive seksuaalhariduse üheks tunnusjooneks on selle integreerimine kooli õppekava eri õppeainetesse ja selle käsitlemine läbi kõikide kooliastmete (Vorobjov *et al.*, 2011). Näiteks saab eesti keele tundides juhtida õpilaste tähelepanu tekstides esinenud tegelastevahelistele suhetele ja konfliktidele või arvutiõpetuses infootsinguid sooritades õppida, kuidas ja kust leida internetist oma suhete ja seksuaalsusega seotud küsimustele usaldusväärsed vastused või kust saada abi ja nõu seksuaaltervist puudutavates küsimustes (näiteks noorte nõustamiskeskused). Viimane on oluline, sest lisaks arengut toetavate teadmiste, oskuste ja hoiakute omandamisele peab seksuaalharidus õpetama noorele ka seda, millised on tema võimalused abi ja nõu saamiseks (Part & Kull, 2010). Varasemalt küsitletud õpetajad on aga leidnud, et materjali on rohkem, kui nad tundides käsitleda jõuavad, ning nende hinnangul oleks tarvis rohkem seksuaalharidusele suunatud õppetunde (Vorobjov *et al.*, 2011). Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standardid“ (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010) toovad välja, et seksuaalharidusliku õppesisu piisava tähelepanu pälvimiseks tuleks sellest teha eksamiaine.

Oluline on seksuaalharidust edastada noorte jaoks kaasaval viisil, mistõttu on vajalik nii teadlaste, poliitikakujundajate kui õpetajate koostöö (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Samuti on tähtis, et õpetaja oleks kursis teismeliste arengus toimuvaga, valdaks mitmekesiseid õppemeetodeid ning suhtuks seksuaalsusesse avatult (Part & Kull,

2021). Oluline on interaktiivsus ja õppemeetodite sobitamine erinevate õppimisstiilidega, et õpilasel oleks õppimisel võimalik kasutada kõiki oma meeli (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Kuna koolides on seksuaalhariduse edendajateks üldjuhul õpetajad, siis sõltub teemade käsitlemise viis ja ülesehitus suuresti neist. Seda kinnitab Kanadas läbi viidud seksuaalharidusele keskendunud uuring, milles osalenud 12–19aastaste noorte hinnangul on seksuaalhariduse sisu rohkemal või vähemal määral seotud seda edastava õpetaja tõekspidamistega (Lavery *et al.*, 2021). Laikoja (2018) uuris magistritöö raames II kooliastmes inimeseõpetust õpetavaid Eesti õpetajaid ning leidis, et kõige olulisemaks peavad nad suhete, tunnete ja murdeea ning sellega seonduvate teemade käsitlemist ja kõige vähem tähtsamaks pornograafia teemat. Samuti intervjueriti 2011. aastal kooli uimasti- ja seksuaalhariduse hetkeseisu ja barjääride kaardistamise eesmärgil õpetajaid, kes töid seksuaalhariduse olemust mõtestades samuti välja peamiselt murdeea ja kehaliste muutustega seotud teemadest rääkimise (Vorobjov *et al.*, 2011).

Kui keskenduda seksuaalteemadest rääkides ohtudele (soovimatu rasedus, HIV ja teised seksuaalsel teel levivad haigused), võib see omistada seksuaalharidusele negatiivse alatoon. Negatiivne lähenemine piirab vajalike oskuste ja teadmiste omandamist. Seetõttu peab noorele pakutav seksuaalharidus olema positiivse suunitlusega ja informeerima teda ühtaegu nii võimalikest riskidest kui seksuaalsuse rikastavatest külgedest (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

Koolipõhine seksuaalharidus osana riiklikust õppekavast on võimalus usaldusväärse teabega võimalikult suure hulga noorteni jõudmiseks (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). On tähtis, et seksuaalharidus oleks ennetav ja et teadmised ning oskused jõuaksid noorteni enne isiklike kogemuste omandamist (Part & Kull, 2021). Samuti suurendab seksuaalhariduse kvaliteeti selle sihtrühmaks olevate õpilaste kaasamine protsessi – õpilased ei tohiks olla pelgalt passiivsed õpetuse omandajad, vaid aktiivsed osalejad nii seksuaalharidusliku õppesisu planeerimisel, edasiandmisel kui hindamisel (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Kui seksuaalharidus jätab vastamata noore jaoks päevakajalistele küsimustele ja huvidele, siis suunab see teda vastavat teavet otsima mujalt (Unis & Sällström, 2020). Viimane võib aga osutada riskantseks, sest ise vastuste otsimine ei pruugi tagada piisava usaldusväärusega teavet. Seksuaalhariduse vastavus noorte reaalsele elule on üks laiapõhjalise seksuaalhariduse edendamise põhimõtetest (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Kooli seksuaalharidus peab olema eakohane ja järjepidev ning keskenduma õpilaste vajadustele (Part & Kull, 2021). Viimase tagamiseks ja seksuaalhariduse

kvaliteedi parendamiseks on tarvilik uurida õpilaste huve ja arvamusi (Unis & Sällström, 2020).

1.6. Õpilaste ootused ja hinnangud koolipõhisele seksuaalharidusele

Efekttiivne seksuaalharidus võtab arvesse noorte seisukohti (Ezer *et al.*, 2019). Kui käsitletavat teemat on noore jaoks olulised ja ootustega vastavuses, siis on seksuaalhariduse positiivne mõju suurem (Unis & Sällström, 2020). Noored on kinnitanud tõendus põhise seksuaalhariduse tarvilikkust (Laverty *et al.*, 2021). Austraalias läbi viidud uuringus juhiti tähelepanu sellele, et kooliprogrammide kavandamisel ollakse küll põhjalikud, ent noorte kogemuste uurimisele seoses seksuaalharidusega on keskendunud vähe (Ezer *et al.*, 2019). Järgnevalt antakse lühiülevaade Eestis (Hillep & Pärnamets, 2020; Kagadze, 2010; Kütt, 2020; Lõhmus *et al.*, 2016; Viherpuu, 2018), Austraalias (Ezer *et al.*, 2019; Waling *et al.*, 2020), Rootsis (Unis & Sällström, 2020) ja Kanadas (Laverty *et al.*, 2021) läbi viidud uuringutes osalenud noorte ootustest ja hinnangutest seoses seksuaalharidusega.

Nii seksuaalhariduse teemade liiga varajane kui liiga hilja algav käsitlemine on Rootsi kvalitatiivses uuringus (n=32) osalenud 18–19aastaste noorte hinnangul kahjulik ja omab seksuaalhariduse väärtust langetavat mõju (Unis & Sällström, 2020). Koolipõhise seksuaalhariduse ajakohasust hinnates oli Austraalia kvantitatiivses uuringus (n=2193) osalenud gümnasistide seas nii neid, kelle arvates on teemade käsitlemisega jäädud hiljaks, kui ka neid, kes leidsid, et info on nendeni jõudnud liialt vara (Ezer *et al.*, 2019). Eestis küsitletud noored on avaldanud arvamust, et seksuaalhariduse teemasid käsitletakse koolides liiga hilja ning nende õpetamisega tuleks alustada varem. Viimast on leidnud nii laste ja noorte seksuaalse väärikohandamise hoiakute ja kogemuste uuringus osalenud 19–26aastased noored kui vastava ala spetsialistid (Hillep & Pärnamets, 2020). Samuti on varasema seksuaalhariduse järele avaldanud soovi magistritöö raames (n=110) uuritud 12–17aastased tava- ja erikooli noormehed (Kagadze, 2010) ning magistritöö raames (n=217) küsitletud 7. ja 9. klasside noored, kelle arvates oleks õige aeg seksuaalharidusega alustamiseks 4. kuni 6. klass ehk II kooliaste (Viherpuu, 2018). Õpilaste hinnangul tuleks teemasid käsitleda süstemaatilisemalt ning juba II kooliastmes, sest ajaks, mil jõutakse III kooliastmesse, on osa noortest juba seksuaaleluga alustanud (Hillep & Pärnamets, 2020).

Kvalitatiivses, magistritöö raames läbi viidud, uuringus (n=14) väljendasid grupivestluses osalenud 14–18aastased noored, et õpetajate ja õpilaste vahel tajutud põlvkondlik erinevus on mõjutanud seksuaalhariduse sisu – eakamad, suurema võimupositsiooniga õpetajad on teemasid käsitletud pinnapealselt või moraalitsevalt.

Osalenud noorte hinnangul jättis koolis pakutav seksuaalharidus käsitlemata nende jaoks kõige olulisemad ja elulisemad aspektid ning moraalitsev suhtumine oli vastanute hinnangul mõjunud eemaletõukavalt (Kütt, 2020).

Noored on tundlikud selle suhtes, kuidas teemasid käsitletakse. Teadmiste positiivses võtmes edastamine omab võimestavat mõju (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Hirmutav lähenemisviis seevastu on noortele vastuvõetamatu ja jääb tulemuslikkuse seisukohalt alla hinnangutevabale lähenemisele (Part & Kull, 2021). Noori magistritöö raames küsitlenu on arvanud, et hirm potentsiaalse ebamugavustunde ees võib tingida olukorra, kus eelistatakse teatud teemadel mitte rääkida (Kütt, 2020). Osa uuringus osalenud noori on samuti tõdenud, et kartes õpetajate ja kaasõpilaste hukkamõistu, on nad jätnud seksuaalharidusega seotud küsimused esitamata (Lavery *et al.*, 2021). Soovi seksuaalhariduse positiivsema käsitusviisi järele on avaldanud Kanada kvalitatiivses uuringus (n=66) osalenud 12–19aastased, kes tõid välja, et on tajunud seksuaalharidusliku sisu sõltumist õpetaja isiklikest tõekspidamistest (Lavery *et al.*, 2021). Samuti on positiivsema käsitusviisi järele väljendanud huvi Austraalia kvantitatiivses uuringus (n=8263) osalenud 9.–12. klassi õpilased (Waling *et al.*, 2020). Kanada õpilaste hinnangul on õpetuse puhul oluline tasakaal – rääkida tuleks nii seksuaalsusega seotud positiivsetest aspektidest kui võimalikest ohtudest (Lavery *et al.*, 2021).

Seksuaalharidusega seotud teemadest on Eestis küsitletud noorte hinnangul tundides enim keskendutud murdeega seotud teemadele. Viimast on leidnud nii magistritöö raames uuritud 12–17aastased noormehed (Kagadze, 2010), kvantitatiivses läbilõikeuuringus küsitletud 14–18aastased koolinoored (Lõhmus *et al.*, 2016) kui magistritöö raames küsitletud 7. ja 9. klasside õpilased (Viherpuu, 2018). Veel on uuringutes osalenud noored juhtinud tähelepanu seksuaalhariduse vähesele ja pinnapealsele käsitlemisele (Ezer *et al.*, 2019; Hillep & Pärnamets, 2020; Kütt, 2020; Lavery *et al.*, 2021; Waling *et al.*, 2020). Soovi koolipõhise seksuaalhariduse raames rohkema informatsiooni saamise järele on avaldanud nii Eesti (Hillep & Pärnamets, 2020; Kagadze, 2010; Kütt, 2020) kui välismaa (Ezer *et al.*, 2019; Lavery *et al.*, 2021; Unis & Sällström, 2020; Waling *et al.*, 2020) uuringutes osalenud noored. Noorte soov koolis seksuaalhariduse kaudu rohkem informatsiooni saada viitab sellele, et koolis pakutaval teabel on nende arengus ja seksuaalhariduslike infoallikate seas oluline roll. Uuringutes osalenud noored on pidanud koolipõhist seksuaalharidust enda peamiseks infoallikaks antud teemadel (Ezer *et al.*, 2019; Kagadze, 2010; Ketting & Ivanova, 2018; Viherpuu, 2018). Samuti on noored toonud välja, et kooli inimeseõpetuse tundideta jääksid nad olulisest teabest ilma (Kütt, 2020). Kooli seksuaalhariduse olulisust tõstab sealsete

väljaõppe saanud õpetajate olemasolu, kellelt noored usaldusväärset informatsiooni saavad (UNESCO *et al.*, 2018).

Niisiis on kooli seksuaalharidus üks tähtsamaid ja peamisi allikaid, mille kaudu teaduspõhine ja usaldusväärne õpetus suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemade kohta enamike noorteni jõuab. Kuna seksuaalhariduse tulemuslikkuse tagamisel on märgiline osa õpetuse eakohasusel ning arvestamisel õpilaste huvide ja ootustega, siis on oluline noorte arvamusi ja hinnanguid kaardistada. „Euroopa seksuaalhariduse standardites“ (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010) on esitatud teadmised, oskused ja hoiakud, mille 9–12aastane nooruk seksuaalhariduse teemadel peaks omandama. Autorile teadaolevalt pole Eesti 6. klassi õpilasi neile pakutava kooli seksuaalhariduse osas varasemalt uuritud. Seega puudub ülevaade antud vanusegrupi hinnangutest ja ootustest ning eelistatud teabeallikatest, mis võimaldaks sõltuvalt uuringutulemustest kinnitada II kooliastme õpilaste poolt tajutud kooli seksuaalhariduse aja- ja asjakohasust või juhtida tähelepanu kitsaskohtadele, mis vanusegrupi hinnangul parendamist vajaksid ning teha soovitusi kooli seksuaalhariduse teemade ja lähenemisviiside osas. Eelnevale tuginedes seati magistritöö eesmärgiks kaardistada Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste hinnangud ja ootused kooli seksuaalharidusele ning allikad, kust noored eelistavad informatsiooni otsida. Lähtuvalt uurimistöö eesmärgist püstitati viis uurimisküsimust:

- 1) Mil määral käsitletakse Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste hinnangul koolitundides „Euroopa seksuaalhariduse standardites“ lähtuvaid seksuaalhariduse teemasid?
- 2) Missugused on Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste hinnangud kooli seksuaalharidusele?
- 3) Missugused on Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste ootused kooli seksuaalharidusele?
- 4) Missugused on seosed Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste seksuaalhariduse teemade käsitlemise põhjalikkusele antud hinnangute ja samade teemade käsitlemise osas olevate ootuste vahel?
- 5) Kust eelistavad Lõuna-Eesti 6. klasside õpilased saada informatsiooni suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemade kohta?

2. Metoodika

Käesolevas peatükis tutvustatakse uuringu ülesehitust ja läbiviimist – kirjeldatakse, kuidas ja mis põhimõtetel moodustati valim, ning antakse ülevaade andmekogumisest ja -analüüsist.

Uurimistö eesmärkidest lähtuvalt kavandati kvantitatiivne, õpilaste hinnanguid, ootusi ja eelistatud teabeallikaid kaardistav (ingl k *survey*) uuring.

2.1. Valim

Magistritöö valim moodustati kihtvalimi põhimõttel. Kihtvalimi moodustamine tähendab, et uuritavad jagatakse mingi tunnuse alusel rühmadesse ning igast rühmast valitakse juhuvalimi teel liikmed (Rämmer, 2014). Käesoleva uuringu sihtrühmaks olid üldhariduskooli riikliku õppekava alusel õppivad eesti õppekeelega kuuendate klasside õpilased. Uuritavateks piirkondadeks valiti neli Lõuna-Eesti maakonda: Tartu, Võru, Põlva ja Valga.

Esmalt esitati Haridus- ja Teadusministeeriumile e-posti teel teabenõue, et saada ülevaade Eesti üldhariduskoolides õppivatest kuuenda klassi õpilastest. Saadud nimekirjas olid 2021/2022. õppeaasta seisuga esitatud üldhariduskoolid, kohalikud omavalitsused, maakonnad ning neis statsionaarses õppes õppivate eesti õppekeelega 6. klasside õpilaste arv. Nimekirjast olid välja jäetud lihtsustatud, toimetuleku- ja hooldusõppel olevad õpilased. Samuti jäeti töö autori poolt enne valimi moodustamist välja koolid, kus õppivate kuuendate klasside õpilaste koguarv oli väiksem kui kümme, et vältida võimalust vastuseid konkreetsete isikutega seostada ja tagada uuringus osalejate anonüümsus. Nimekirja põhjal jaotati eelnevatele kriteeriumitele vastavad üldhariduskoolid *Microsoft Office Excel 2019* programmis maakondade kaupa juhuslikeks nummerdatud arvudega tabeliteks ehk neljaks kihtvalimi rühmaks – Tartumaa, Võrumaa, Põlvamaa ja Valgamaa. Järgnes igast rühmast juhuvalimi teel liikmete valimine. Juhuvalimi teel koolide valimiseks kasutati *Microsoft Office Excel 2019* programmi *RandBetween* funktsiooni – iga maakonna tabeli kohta leiti juhuarvud, millega ühtinud järjekorranumbriga koolid ja üks neis õppiv kuues klass pääses valimisse.

Algselt plaaniti igast maakonnast võtta valimisse üks keskuses asuv kuuenda klassi õpilaste koguarvu poolest suurim kool (et tagada vähemalt ühe keskuses asuva kooli kaasamine valimisse) ning seejärel juhuvalimi teel veel üks kuni neli kooli. Kuna aga mitmed koolid keeldusid uuringus osalemisest (peamise põhjusena COVID-19 puhangust tingitud õpetajate puudus ja suurenenud töökoormus), siis polnud kahe maakonna puhul võimalik valimisse võtta keskuse kuuenda klassi õpilaste arvu poolest suurimaid kooli. Neist ühes maakonnas pöörduti õpilaste arvu poolest järgmiste keskuse koolide poole ja saadi valimisse kuuenda klassi õpilaste arvu poolest neljas keskuse kool. Teises maakonnas, kus kõik keskuses asuvad koolid osalusest keeldusid, võeti kõik antud maakonna koolid valimisse juhuvalimi teel.

Kokku pöörduti nelja Lõuna-Eesti maakonna (Tartu, Võru, Põlva, Valga) 34 koolijuhhi poole, kellest 14 nõustus kooli uuringus osalemisega. Kokku kuulus valimisse 5 Tartu

maakonna, 4 Võru maakonna, 3 Põlva maakonna ja 2 Valga maakonna kooli. Kõigist koolidest, peale ühe, kuulus valimisse üks klassikomplekt kuuendikke. Vastajate hulga suurendamise eesmärgil kaasati ühest küsitluses osalenud koolist erandina valimisse kõik selles õppivad kuuendad klassid. Veebipõhisele küsimustikule vastas 232 õpilast vanuses 12–14 aastat (65,9% olid 12aastased; 33,2% 13aastased ning 0,9% 14aastased). Vastanutest 109 (47%) olid tüdrukud, 116 (50%) poisid ning neist 7 (3%) määratles enda sugu vastusevariandiga „Muu“.

2.2. Andmekogumine

Andmete kogumisel lähtuti kvantitatiivsest uurimisviisist, sest see lõi võimaluse statistiliselt töödeldavate andmete kogumiseks selle kohta, mil määral käsitletakse õpilaste hinnangul koolitundides Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ lähtuvaid seksuaalhariduse teemasid, missugused on õpilaste hinnangud ja ootused kooli seksuaalharidusele ning kust eelistavad nad saada teavet seksuaalharidusega seotud teemade kohta. Andmekogumismeetodina kasutati Tartu Ülikooli *UT LimeSurvey* veebikeskkonnas loodud veebipõhist küsimustikku (vt Lisa 1). Tartu Ülikooli *UT LimeSurvey* keskkond võimaldas andmete turvalist ja anonüümset (anonümiseeritud IP aadressiga) kogumist ja hoiustamist. Lisaks oli nimetatud keskkond kasutajasõbralik küsitluse täitmiseks nutivahendis (telefonis, tahvelarvutis).

Veebipõhise küsimustiku kasuks otsustati, kuna see võimaldas töö autoril jõuda lühema ajaperioodi jooksul arvuliselt suurema hulga vastajateni ning koguda seega rohkem andmeid. Samuti suunas veebipõhiselt täidetava küsimustiku kasuks otsustamist andmekogumise ajahetkel leviv COVID-19 viirus, mistõttu pidas töö autor turvalisemaks ja tulemuslikumaks andmete kogumist veebipõhiselt. Küsimustikule vastamine toimus koolitunni ajal, õpetaja/koolitöötaja juuresolekul. Ühe osalenud klassi puhul täitsid küsimustikku ka distantsõppel, ent videosilla vahendusel siiski tunnis osalenud õpilased. Vastajate maksimaalse privaatsuse tagamiseks paluti neil küsimustikku täita isiklikus nutivahendis või tahvelarvutis, et vältida võimalust arvutiekraanidelt üksteise vastuseid piiluda.

Küsimustik koosnes peamiselt kinnistest, valikvastustega küsimustest. Üksikute poolavatud küsimustega koguti andmeid õpilaste vanuse ja kooli kohta ning üks valikvastustega küsimus sisaldas vastusevarianti „mujalt“, mis võimaldas õpilasel oma vastust soovi korral täiendada. Küsimuste koostamisel võeti selle läbiviijate loal valiidsuse suurendamise eesmärgil aluseks Tervise Arengu Instituudi „HIVi temaatikaga seotud

teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas“ 2021. aasta uuringus kasutatud seksuaalhariduse kohta käivad küsimused. Küsimusi kohandati ja täiendati töö autori poolt vastavalt Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standardites“ 9–12aastaste vanusegrupile esitatud soovituslikele seksuaalhariduse põhiteemadele, teadmistele, oskustele ja hoiakutele. Kohandamine toimus nii teemade valiku kui kasutatud sõnavara osas, et see oleks sobiv ja mõistetav kuuenda klassi õpilasele.

Veebipõhine küsimustik koosnes viiest osast, millest igaüks paiknes eraldi alalehel. Osalejatel puudus võimalus küsimuste vahelejätmiseks. See tähendab, et küsimustiku järgmisele osale liikumiseks pidid kõik eelmise osa küsimused olema vastatud. Küsimustiku avalehel pöördus autor õpilaste poole, tutvustas lühidalt uuringu ülesehitust ning rõhutas, et küsimustiku täitmine on anonüümne (keegi ei saa teada vastaja nime). Õpilaste tähelepanu juhiti ka sellele, et küsimustel pole õigeid ja valesid vastuseid – oluline on valida enda jaoks sobivaimad vastusevariandid. Avalehele järgnes küsimustiku esimene, sissejuhatav osa, millega koguti teavet vastajate taustandmete – soo (poiss; tüdruk; muu), vanuse ja kooli – kohta.

Uuringu teine osa keskendus vastajate hinnangutele seoses koolitundides käsitletavate seksuaalhariduse teemadega. Uuringus osalejad pidid andma hinnangu 25le „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ lähtuvale seksuaalhariduse teemale vastavalt sellele, kui põhjalikult neid koolitundides oli käsitletud (jah, põhjalikult; jah, mõningal määral; ei üldse mitte). Samuti paluti vastajatelt hinnangut kooli seksuaalhariduse teemakäsitluse vaatenurgale – valikvastuste seast tuli märkida, mis oli suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemade puhul tundides enim tähelepanu pälvinud (positiivsed küljed; kaasnevad ohud ja probleemid või võrdselt nii positiivsed küljed kui kaasnevad ohud ja probleemid). Veel paluti osalejatel hinnata kooli seksuaalhariduse aja- ja eakohasust ehk seda, millal nende arvates teemasid käsitleti (liiga vara; õigel ajal; liiga hilja; nii ja naa).

Uuringu kolmas osa keskendus kooli seksuaalhariduse osas olevatele ootustele. Vastajatelt tuli etteantud 25 seksuaalhariduse teema (samad, mida kasutati eelnevas, teemade käsitlemise põhjalikkusele suunatud, küsimuses) puhul otsustada, kas nad sooviks / ei sooviks nende kohta koolitundides saada rohkem informatsiooni. Samuti küsiti vastajatelt, kuidas saaks seksuaalhariduse tundide metoodikat koolis paremaks muuta – etteantud valikvastuste seast tuli märkida kõik need muutused, mis nende arvates vajalikud oleksid (näiteks käsitletakse rohkem teemasid; õppimine toimuks väiksemates gruppides; räägitakse rohkem positiivses võtmes).

Uuringu neljandas osas küsiti vastajatelt, missugustest allikatest on nende jaoks kõige meeldivam ja käepärasem saada teavet seksuaalharidusega seotud teemade kohta. Vastajatel oli võimalus etteantud infoallikate seast märkida kuni viis neile kõige olulisemat allikat (näiteks vanematelt; sõpradelt; koolitundidest). Ühe vastusevariandina oli ka valik „mujalt“, mis andis vastajale võimaluse omapoolse vastusevariandi lisamiseks. Uuringu viies ja viimane osa koosnes ühest kokkuvõtvast küsimusest selle kohta, mida arvas osaleja küsimustikule vastamisest. Tegemist oli teemat sulgeva ja kokkuvõtva küsimusega, millele vastamine oli vabatahtlik ning mille vastuseid hilisemasse andmeanalüüsi ei kaasatud.

Küsimustiku arusaadavuse ja täitmiseks kuluva aja hindamiseks viidi 2022. aasta jaanuaris ühes 6. klassis (14 õpilast) läbi veebipõhine (Tartu Ülikooli *UT LimeSurvey* keskkonnas) pilootuuring. Pärast pilootuuringu toimumist vestles küsimustiku täitmise juures viibinud õpetaja suuliselt õpilastega, et küsida neilt tagasisidet küsimustiku ja selles kasutatud sõnavara mõistmise osas. Samuti andis küsimustiku piloteerimine teavet umbkaudse küsitluse täitmisele kuluva aja kohta, milleks oli 10–15 minutit. Pilootuuringu tulemusena lühendati küsimustikku – jäeti välja vabatahtliku vastamisvõimalusega küsimus selle kohta, kas õpilastele pakuvad seksuaalharidusega seotud teemad huvi ning küsimustiku lõpus olnud kommentaaride ja tähelepanekute kirjutamise võimalus. Viimane otsustati välja jätta, sest pilootuuringu tulemustest ilmnis, et seda ei kasutatud teemakohaste kommentaaride jätmiseks, vaid naljatlevate või ebasobiva sisuga märkuste kirjutamiseks. Samuti jäeti küsimustikust välja küsimus selle kohta, kas õpilane õpib maa- või linnapiirkonnas. Pilootuuringu käigus kogutud andmeid käesolevas töös ei kajastata.

Nelja Lõuna-Eesti maakonna (Tartu, Võru, Põlva, Valga) kuuendate klasside õpilastelt andmete kogumine leidis aset 2022. aasta veebruaris ja märtsis. Töö autor pöördus valimisse sattunud koolide direktorite poole personaalse e-kirjaga, milles anti koolijuhtidele ülevaade uuringu ülesehitusest, tingimustest ja eesmärkidest. Ühtlasi lisati kirjale nõusoleku andmise vorm, millega paluti koolijuhi allkirjastatud nõusolekut uuringu läbiviimise kohta ning edasise koolipoolse kontaktisiku kontaktandmeid. Direktoritega, kes infokirjadele ei reageerinud, võeti mõne aja möödudes ühendust telefoni teel. Koolijuhtidelt saadud andmete põhjal võttis töö autor ühendust koolipoolse kontaktisikuga, kellele edastati samuti infokiri uuringu ülesehitusest, eesmärkidest ja läbiviimise tingimustest. Infokirjale oli lisatud link eestikeelsele „Euroopa seksuaalhariduse standardite“ dokumendile, et huvilistel oleks võimalik sellega tutvuda. Samuti edastati kontaktisikule veebipõhise küsimustiku link, lastevanematele edastamiseks mõeldud infokiri ning lepiti kokku küsitluse läbiviimist puudutavates detailides. Muuhulgas täpsustati koostöös kontaktisikuga kuupäev, millal hiljemalt lapse uuringus

osalemisest keelduvad vanemad kontaktisikut pidid teavitama. Samuti edastati kontaktisikutele töö autori kontaktandmed (e-posti aadress ja telefoninumber), et kogu andmekogumise perioodi vältel oleks neil võimalik töö autoriga ühendust hoida.

Nii koolijuhtidele, lastevanematele kui kontaktisikutele suunatud infokirjades rõhutas töö autor, et õpilaste uuringus osalemine on anonüümne ja vabatahtlik (küsitluse täitmisest on võimalik keelduda või küsimustele vastamine katkestada). Samuti juhiti infokirjades tähelepanu sellele, et uuringutulemusi analüüsitakse vaid üldistatud kujul (seostamata neid konkreetsete laste või koolidega) ning kogutud andmed hävitatakse kaks kuud pärast magistritöö kaitsmist. Infokirjadesse lisati teave ka selle kohta, millal on huvilistel võimalik magistritöö ja selle uurimistulemustega tutvuda.

2.3. Andmeanalüüs

Andmeanalüüs viidi läbi kvantitatiivseid meetodeid kasutades. Kogutud andmete korrastamiseks ja kodeerimiseks kasutati *Microsoft Office Excel 2019* programmi. Andmete kodeerimise käigus anti sõnalistele vastustele numbrilised kodeeringud, millele järgnes kodeeritud andmete üleviimine andmetöötlusprogrammi *IBM SPSS Statistics 28*, kus toimus nende edasine analüüsimine. Andmete analüüsimisel jälgiti isikuandmete kaitse seadusest (2019) tulenevaid põhimõtteid. Andmeanalüüsi teostades lähtuti viiest magistritöö uurimisküsimusest. Kirjeldava statistika puhul toodi sagedustabeleid kasutades välja vastustega nõustunute protsentuaalsed osakaalud ning keskmised.

Lisaks kirjeldavale statistikale viidi andmete analüüsimisel läbi seoseanalüüs eesmärgiga leida, milline on seos õpilaste poolt teemade käsitlemise põhjalikkusele antavate hinnangute ja samade teemade osas olevate ootuste vahel. Teisisõnu sooviti seoseanalüüsi käigus leida, kas teemade käsitlemise põhjalikkusele antud hinnangute kasvamisega suurenesid ka ootused samade teemade kohta rohkem informatsiooni saada või vastupidi. Statistilise olulisuse leidmiseks kasutati Spearmani astakorrelatsiooni. Teemade ja ootuste vahel ilmnenu seoste tugevuse hindamisel võeti aluseks Evansi (1996) klassifikatsioon, mille kohaselt $<0,2$ = väga nõrk seos; $0,2-0,4$ = nõrk seos; $0,4-0,6$ = mõõdukas seos; $0,6-0,8$ = tugev seos ja $>0,8$ = väga tugev seos.

3. Tulemused

Magistritöö eesmärk oli kaardistada Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste hinnangud ja ootused kooli seksuaalharidusele ning allikad, kust noored eelistavad informatsiooni otsida. Järgneb ülevaade uuringu tulemustest töös esitatud uurimisküsimuste kaupa.

3.1. Mil määral käsitletakse Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste hinnangul koolitundides

„Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ lähtuvaid seksuaalhariduse teemasid?

Tulemustest ilmneb, et õpilaste hinnangul on tundides enim käsitletud murdeea muutuste ja keha eest hoolitsemise teemasid. Käsitlemise põhjalikkust hindasid õpilased madalaimalt pornograafia ja esimese seksuaalvahekorra teemade puhul. Teemade käsitlemise põhjalikkust hinnates valis vastusevariandi „jah, põhjalikult“ kõigi teemade peale kokku keskmiselt 18,9% vastanutest, vastusevariandi „jah, mõningal määral“ keskmiselt 35,8% vastanutest ning vastusevariandi „ei, üldse mitte“ keskmiselt 45,3% vastanutest. Täpsem, kõiki küsitletud teemade põhjalikkusele antud hinnanguid kajastav ülevaade esimese uurimisküsimuse tulemustest on esitatud tabelis 1.

Tabel 1. Õpilaste hinnangud „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ lähtuvate teemade käsitlemise põhjalikkusele koolitundides. Tabelis on vastustega nõustujate osakaal esitatud protsentides.

Hinnang teemade käsitlemise põhjalikkusele	Põhjalikult %	Mõningal määral %	Üldse mitte %
Murdeea muutused	60,0	35,3	4,7
Keha eest hoolitsemine	51,8	42,2	6,0
Kehadevahelised erinevused ja nende austamine	39,2	46,1	14,7
Enda tunnete, soovide ja piiride väljendamine ja teiste omade austamine	39,2	44,0	16,8
Erinevat tüüpi lähisuhted	35,8	51,3	12,9
Soojätkamine	29,3	44,8	25,9
Erinevad seksuaalsusega seotud tunded	25,9	53,8	20,3
Valikuvabaduse ja soolise võrdsuse olulisus lähisuhetes	20,3	47,4	32,3
Loote areng raseduse ajal ja sünnitus	15,1	37,1	47,8
Kust saada abi seksuaalse väärkohtlemise korral	15,1	31,9	53,0
Papilloomviiruse-/emakakaelavähivastane vaktsineerimine	13,8	33,6	52,6
Seksuaalsuse kujutamine (sotsiaal)meedias	12,5	27,2	60,3
Rasedusest hoidumine	11,6	34,1	54,3
Seksuaalsuse positiivne tähendus inimese elus	11,2	55,2	33,6
Soostereotüübid	11,3	28,4	60,3
HIV ja teised suguhaigused	10,8	31,9	57,3
Ebaturvalise, ebameeldiva ja soovimatu seksi tundemärgid ja tagajärjed	10,3	30,2	59,5
Seksuaalkäitumise erinevad väljendusviisid	9,5	44,8	45,7
Seksuaalõigused ja neist lähtuv käitumine	9,1	37,1	53,8
Seksuaalne külgetõmme	7,8	28,4	63,8
Kondoomi kasutamine	7,8	24,1	68,1
Eneserahuldamine	7,8	19,8	72,4
Isikliku ja teadliku otsuse tegemine, kas seksuaalkogemusi saada või mitte	6,5	32,3	61,2
Esimene seksuaalvahekord	6,5	20,3	73,2
Pornograafia	3,9	12,9	83,2

3.2. Missugused on Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste hinnangud kooli seksuaalharidusele?

Tulemustest selgub, et enamus vastajatest (68,5% ehk 159 õpilast) leidis, et tundides on keskendutud võrdselt nii positiivsetele külgedele kui kaasnevatele ohtudele ja probleemidele. 19,4% ehk 45 vastanut leidis, et koolitundides pakutav seksuaalharidus on suunatud ohtudele ja probleemidele. Kõige vähem (12,1% ehk 28 õpilast) oli vastajate seas neid, kes leidsid, et tundides on keskendutud suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud positiivsetele külgedele.

Lisaks paluti õpilastel hinnata kooli seksuaalhariduse ajakohasust. Selgus, et kõige suurem osakaal, üle poole vastanud õpilastest (120 õpilast ehk 51,7%), hindas teemade käsitlemise ajakohasust vastusevariandiga „nii ja naa“. Kõige madalam oli vastusevariandi „liiga hilja“ valinute osakaal (15 õpilast ehk 6,5%). Täpsem ülevaade õpilaste hinnangutest kooli seksuaalhariduse ajakohasusele on nähtav tabelis 2.

Tabel 2. Õpilaste hinnangud koolitundides käsitletavate seksuaalhariduse teemade ajakohasusele. Tabelis on vastustega nõustujate osakaal esitatud protsentides.

Hinnang teemade käsitlemise ajakohasusele	%
Nii ja naa – on olnud nii õigel ajal käsitletud teemasid kui ka neid, mida käsitleti liiga vara või liiga hilja	51,7
Õigel ajal – siiani koolitundides käsitletud teemad on minu vanuse ja kogemustega kooskõlas ning neist räägiti õigel ajal ja enne isiklike kogemuste omandamist	27,1
Liiga vara – siiani koolitundides käsitletud teemad pole minu vanuse ja kogemustega kooskõlas ning neist räägiti liiga vara	14,7
Liiga hilja – siiani koolitundides käsitletud teemadest räägiti liiga hilja (neist rääkimist võiks alustada varem)	6,5

3.3. Missugused on Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste ootused kooli seksuaalharidusele?

Tulemustest ilmneb, et õpilased soovivad rohkem informatsiooni saada eelkõige keha eest hoolitsemise ja oma tunnete, soovide ja piiride väljendamise ning teiste omade austamise teemade kohta. Madalaim oli õpilaste huvi pornograafia ja eneserahuldamise teemade kohta rohkema informatsiooni saamise osas. Vastusevarianti „sooviks rohkem infot“ valis kõigi teemade peale kokku keskmiselt 41,3% vastanutest ning „ei sooviks rohkem infot“ keskmiselt 58,7% vastanutest. Põhjalikum ülevaade õpilaste ootuste kohta teemade käsitlemise osas on esitatud tabelis 3 (vt Lisa 2).

Veel paluti õpilastel nende seksuaalharidust puudutavate ootuste väljaselgitamiseks märkida valikvastuste seast kõik muutused, mis nende hinnangul oleksid tarvilikud selleks, et kooli seksuaalharidust paremaks muuta. Enim märkisid õpilased seksuaalhariduse parendamiseks tarvilikuks muutuseks rohkemate teemade käsitlemist (124 vastanut ehk 53,4%). Kõige väiksem osakaal (5,2% ehk 12 õpilast) leidis, et koolitundides käsitletavat

seksuaalharidust pole tarvis paremaks muuta. Täpsem ülevaade muutustest, mis õpilaste hinnangul on tarvilikud kooli seksuaalhariduse parendamiseks, on esitatud tabelis 4.

Tabel 4. Õpilaste nägemus muutustest, mis oleksid tarvilikud koolipõhise seksuaalhariduse parendamiseks. Tabelis on vastustega nõustujate osakaal esitatud protsentides.

Seksuaalhariduse parendamiseks tarvilikud muutused	%
Käsitletakse rohkem teemasid	53,4
Kasutatakse rohkem näiteid reaalsest elust	45,7
Räägitakse rohkem positiivses võtmes	45,3
Kasutatakse õppemeetodeid, mis oleksid vähem ebamugavad	43,1
Teemasid käsitletakse tõsisemalt	42,7
Õppimine toimuks stiilis, mis muudaks õppimise lõbusamaks ja nauditavaks	42,2
Õpilastega peetakse rohkem nõu	41,8
Pühendatakse rohkem aega nendele teemadele	40,9
Õppimine toimuks väiksemates gruppides	31,5
Vanemad ja hooldajad oleksid rohkem teadlikud sellest, mida me koolis õpime	25,0
Õppetunde alustatakse varasemas eas	22,4
Minu vajadusi võetakse rohkem arvesse	22,4
Õppetunde alustatakse hilisemas eas	19,8
Arvan, et suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemade käsitlemist koolis ei pea paremaks muutma	5,2

3.4. Missugused on seosed Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste seksuaalhariduse teemade käsitlemise põhjalikkusele antud hinnangute ja samade teemade käsitlemise osas olevate ootuste vahel?

Antud küsimusega sooviti teada, kas Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ lähtuvate seksuaalhariduse teemade käsitlemise põhjalikkusele antud hinnangute ja samade teemade osas olevate ootuste vahel esineb statistiliselt olulisi seoseid. Seoseanalüüsi tulemustest ilmnes seitsme teema käsitlemise põhjalikkusele antud hinnangute ja ootuste vahel statistiliselt oluline positiivne väga nõrk seos ning kolme teema vahel statistiliselt oluline positiivne nõrk seos. Ülejäänud 15 teema puhul statistiliselt olulised seosed teemade käsitlemise põhjalikkusele antud hinnangute ja samade teemade osas olevate ootuste vahel puudusid. Käesoleva töö suurim statistiliselt oluline seos ilmnes eneserahuldamise teema puhul ($p=0,257$, $p<0,01$) – nõrk seos viitab sellele, et õpilased, kes hindasid antud teema käsitlemise põhjalikkust kõrgemalt, soovisid sel teemal ka rohkem teavet saada. Täpsemad seoseanalüüsi tulemused on esitatud tabelis 5 (vt Lisa 3).

3.5. Kust eelistavad Lõuna-Eesti 6. klasside õpilased saada informatsiooni suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemade kohta?

Tulemustest ilmneb, et kõige enam ja peaaegu võrdselt eelistavad vastanud informatsiooni saamisel lapsevanemaid (139 vastanut ehk 59,9%) ning koolitunde (135 vastanut ehk 58,2%). Kõige vähem (alla 10% vastanutest) eelistas teabeallikatena ajalehti/ajakirju ning erinevaid kampaaniaid. Vastusevariandi „mujalt“ valis 7 õpilast (3%), kes nimetasid eelistatud allikatena pornograafilise sisuga saidi, Delfi uudisteportaali või andsid vastuseid *ei tea; ei ole vaja teada; ei taha teada*. Täpsem ülevaade õpilaste eelistatud infoallikatest on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. Õpilaste eelistatud teabeallikad suhteid, seksuaalsust ja seksuaalelu puudutavatel teemadel. Tabelis on vastanute eelistused esitatud protsentides.

Eelistatud teabeallikad	%
Vanemad	59,9
Koolitund	58,2
Perearst	29,7
Kooliõde/-arst	27,6
Sõbrad	26,7
Noorte nõustamiskeskus, seksuaaltervise kliinik	25,9
Noortele suunatud veebilehed, sotsiaalmeedia, mobiiliäpid	19,4
Noortele suunatud telefoniliinid	12,9
Noortele mõeldud saated televisioonis/raadios	12,5
HIV nõustamise ja testimise kabinet	10,8
Ajalehed, ajakirjad	7,3
Kampaaniad (plakatid, reklaamklipid)	4,7
Mujalt	3,0

4. Arutelu

Magistritöö eesmärk oli kaardistada Lõuna-Eesti 6. klasside õpilase hinnangud ja ootused kooli seksuaalharidusele ning allikad, kust noored eelistavad informatsiooni otsida. Järgnevalt arutletakse uurimisküsimustest lähtuvalt olulisemate tulemuste üle ning analüüsitakse neid varasematele uuringutele ja teooriale tuginedes.

Esimese uurimisküsimusega sooviti teada, mil määral käsitleti õpilaste hinnangul koolitundides Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standardite“ 9–12aastaste vanusegrupist lähtuvaid seksuaalhariduse teemasid. Töö sihtrühmaks olnud 6. klassi õpilased on üldjuhul vanuses 12–13, kuuludes seega osaliselt juba dokumendi järgmisesse, 12–15aastaste sihtrühma. See tähendab, et 9–12aastaste vanusegrupile soovituslikud teadmised, oskused ja hoiakud peaksid neil olema omandatud. Leitud uuringutulemustest võib positiivseks pidada seda, et teemasid, mille käsitlemist oleks rohkem

kui 90% vastanutest hinnanud puudulikuks, polnud – see annab alust järeldada, et õpilaste hinnangul leidsid kõik soovituslikud teemad rohkemal või vähemal määral tundides käsitlemist. Küll aga tuleks kriitiliselt suhtuda käsitlemise põhjalikkust väljendavatesse tulemustesse. Vaid väike osa vastajaid hindas teemade käsitlemist põhjalikuks – sagedaseim oli vastusevariandi „üldse mitte“ valimine. Esitatud 25 teemast 14 puhul leidis rohkem kui 51% vastanutest, et teemat polnud tundides käsitletud. Seega leidsid enam kui pooled uuringus osalenud õpilased, et esitatud seksuaalhariduse teemadest rohkem kui poolte puhul oli nende käsitlemine koolitundides puudulik. Antud tulemustest saab järeldada, et 9–12aastastele soovituslike seksuaalhariduse teadmiste, oskuste ja hoiakute õpetamisele pole II kooliastme koolitundides märkimisväärse hulga õpilaste hinnangul piisava põhjalikkusega keskendutud. Seksuaalhariduse teemade vähest ja pinnapealset käsitlemist on välja toonud ka eelnevates uuringutes osalenud noored (Hillep & Pärnamets, 2020; Kütt, 2020; Lavery *et al.*, 2021; Waling *et al.*, 2020).

Kõige enam pälvisid õpilaste hinnangul tundides tähelepanu murdeea muutuste ja keha eest hoolitsemise teemad – enam kui 51% vastanutest leidis, et neist on tundides räägitud põhjalikult. Sarnaste tulemusteni on jõutud ka varasemates uuringutes (Kagadze, 2010; Lõhmus *et al.*, 2016; Viherpuu, 2018), milles osalejad leidsid samuti, et seksuaalhariduse põhirõhk on murdeega seotud teemadel. Ka 2011. aastal intervjueeritud õpetajad tõid seksuaalharidust mõtestades välja eelkõige murdeea ja kehaliste muutustega seotud teemade käsitlemise (Vorobjov *et al.*, 2011). Samuti pidasid 2018. aastal seksuaalhariduse teemal küsitletud inimeseõpetuse õpetajad II kooliastmes kõige olulisemaks suhete, tunnete ja murdeea ning sellega seonduvate teemade õpetamist (Laikoja, 2018). Eelnevale toetudes võib oletada, et kui õpetajad on nende teemade käsitlemist pidanud seksuaalhariduse valdkonnas peamiseks ja olulisimaks, siis väljendub see ka tundide sisus ning on seega võimalikuks selgituseks, miks käesolevas uuringus osalenud õpilased antud teemade käsitlemise põhjalikkust kõrgeimalt hindasid.

2015. aastal läbi viidud uuringust selgus, et noorte hinnangul on koolitundides kõige vähem leidnud käsitlemist seksuaalvahekorra keeldumise ja HIVi ning seksuaalsel teel levivate haigustega seotud teemad (Lõhmus *et al.*, 2016). Käesolevas uuringus osalenute hinnangul räägiti tundides kõige vähem eneserahuldamise, esimese seksuaalvahekorra ja pornograafia teemadel – rohkem kui 70% vastanutest leidis, et neid pole tundides üldse käsitletud. Eelnimetatud teemade puhul on tegemist ühiskonnas võrdlemisi tundlike ning samas isiklike ja/või õpetaja jaoks keeruliste teemadega. Ka varasemalt intervjueeritud õpetajad ise on välja toonud, et muuhulgas pornograafia on nende jaoks teema, millest

rääkimine on keeruline (Vorobjov *et al.*, 2011). 2018. aastal küsitletud inimeseõpetuse õpetajad pidasid pornograafiat üheks kõige vähem oluliseks teemaks (Laikoja, 2018). Seetõttu võib oletada, et nende eakohane käsitlemine tekitab õpetajates ebamugavust ja teemade olulisusest olenemata neist pigem ei räägita. Seksuaalharidusliku sisu sõltumist õpetaja isiklikest tõekspidamistest on täheldanud ka varasemas uuringus osalenud noored (Laverty *et al.*, 2021). Võib oletada, et õpetajad keskenduvad antud teemadele tundides vähem ning see omakorda väljendub õpilaste poolt käsitlemise põhjalikkusele antud madalates hinnangutes. Samas ilmnes Soome 1–6aastaste laste seksuaalseid väljendusviise uurides, et 71% päevahoiu rühmade töötajatest on kokku puutunud avalikult eneserahuldamisega tegelenud lapsega (Cacciatore *et al.*, 2020). Niisamuti on eneserahuldamine murdeas üks levinumaid seksuaaltegevusi (Part & Kull, 2021). Eelnevale toetudes võib juhtida tähelepanu sellele, et teatavast tundlikkusest ja võimalikest tabudest olenemata on tegemist laste, eriti aga noorte elus aktuaalsete teemadega, mistõttu on turvalise seksuaalse arengu toetamiseks neist oluline rääkida. Vaba ja pingevaba suhtlus seksuaalhariduse teemadel on oluline, sest noor, kes on suuteline armastuse ja seksuaalsusega seotud teemadel avameelselt arutlema, on tõenäoliselt pädevam ka isiklikes suhetes ning suhtlussituatsioonides (Part & Kull, 2021). Kestvad ja nauditavad lähisuhted omakorda on aluseks toimivale ühiskonnale (Tartu Ülikooli seksuaaltervise uuringute keskus, *s.a.*).

Õpilaste madalad hinnangud teemade põhjalikkusele võivad seotud olla ka sellega, et õpetajad lähtuvad oma töös peamiselt põhikooli riiklikust õppekavast, mis on aluseks kooliastmeti käsitletavale õppesisule. Seega võib osa „Euroopa seksuaalhariduse standardites“ esitatud soovituslikke teemasid olla riiklikus õppekavas planeeritud alles hilisematesse klassidesse, st III kooliastmesse. Samuti võib põhjuseks olla inimeseõpetuse kui peamise seksuaalhariduslikku õppesisu edastava õppeaine vähene nädalatundide arv ja sellest tingitud ajapuudus. Hetkel kehtivas riiklikus õppekavas (2011b) on II kooliastmes kaks inimeseõpetuse nädalatundi. Seksuaalharidusele suunatu moodustab II kooliastme inimeseõpetuse õppesisust umbes viiendiku ehk 20% ja III kooliastmes umbes 30% (Part *et al.*, 2011). Võib oletada, et eelnev tingib olukorra, kus õpetaja on üsna sõltuv etteantud „raamistikust“ ning ajanappuse tõttu valiku ees, millistest seksuaalhariduse teemadest õpilastega rääkida ja millised „lükata“ järgmistesse klassidesse või õppesisust sootuks välja jätta. Ka õpetajad ise on maininud, et materjali, mida läbida, on enam, kui nad tundides käsitleda jõuavad, ning tarvis oleks rohkem seksuaalharidusele suunatud tunde (Vorobjov *et al.*, 2011). Tegemist on niivõrd eluliste ja oluliste teemadega, et neile keskendumine ei tohiks ajapuuduse tõttu jääda pinnapealseks või noorte arengut silmas pidades hiliseks. Samuti

juhivad „Euroopa seksuaalhariduse standardid“ (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010) tähelepanu sellele, et seksuaalharidusest tuleks teha eksamiaine, et see pälviks koolides piisavalt tähelepanu. Ka noored ise on varasemalt välja toonud, et seksuaalhariduse teemadel tuleks rääkida süstemaatilisemalt ning juba II kooliastmes, sest III kooliastmesse jõudes on osa noortest seksuaaleluga juba alustanud (Hillep & Pärnamets, 2020). Isegi kõige lihtsama sõnumi juurdumise eelduseks on eakohane, korduv ja järjepidev rääkimine vastaval teemal (Part & Kull, 2021). Niisiis saab käesoleva uuringu esimese uurimisküsimuse kokkuvõttena soovitada senisest laiemat, aga ka põhjalikumat ja varasemat teemaderingi käsitlemist II kooliastme seksuaalhariduses.

Teise uurimisküsimusega sooviti leida vastust, missugune on õpilaste hinnang kooli seksuaalharidusele. Täpsemalt uuriti õpilastelt nende hinnanguid seksuaalhariduse käsitusviisi suunitluse ja eakohasuse osas. Enamus vastanutest leidis, et tundides on keskendutud võrdselt nii suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud positiivsetele külgedele kui kaasnevatele ohtudele. See on seksuaalhariduse efektiivsust toetav tulemus – nii enda kui kaasnimeste seksuaalsusesse positiivse ja lugupidava suhtumise kujunemise eelduseks on noorte kursisolek nii seksuaalsuse riskide kui rikastavate külgedega (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Lisaks on varasemas uuringus osalejad rõhutanud tasakaalustatud koolipõhise seksuaalhariduse olulisust, mis hõlmaks nii seksuaalsusega seotud positiivseid aspekte kui võimalike ohtude ennetamist (Lavery *et al.*, 2021). Seega on põhjendatud käesolevas uuringus ilmnunud tulemuse lugemine seksuaalharidust toetavaks aspektiks. Siiski leidis pisut alla 20% vastanutest, et käsitusviis oli orienteeritud kaasnevatele ohtudele ja probleemidele. Protsentuaalselt on see küll võrdlemisi väike osa vastanutest, ent kuna negatiivne lähenemine pärsib tarvilike teadmiste ja oskuste omandamist (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010), siis vajab tulemus sellegipoolest tähelepanu. Seksuaalhariduse tulemuslikkuse tõstmiseks võib soovitada senisest enam positiivsetele aspektidele keskendumist.

Ajakohasust hinnates leidsid rohkem kui pooled vastanutest, et on olnud nii õigel ajal kui liiga hilja / liiga vara käsitletud teemasid. Kuna antud vastusevariant on ülesehituselt üldine (hõlmates nii õigel ajal kui liiga hilja/vara käsitletud teemasid, nende konkreetset osakaalu täpsustamata), siis ei saa selle põhjal teha otseseid järeldusi. Antud tulemus võib viidata sellele, et noored ei pruugi osata teemade käsitlemise ajakohasust adekvaatselt hinnata. Samuti on noored varasemalt väljendanud seksuaalhariduse ajakohasuse osas kahetisi seisukohti – ühe uuringu piires on olnud nii neid, kes leidsid, et info on nendeni jõudnud liiga vara, kui neid, kelle arvates on teemakäsitus jäänud hiliseks (Ezer *et al.*, 2019). Tõenäoliselt

võivad teemade ajakohasusele antud hinnangud sõltuda sellest, mis ühiskonnas või noore enda elus parasjagu aktuaalne on. Lisaks võib hinnanguid mõjutada see, kuidas ja kui eakohaselt õpetaja teemasid käsitleb. On väga oluline, et õpetaja oleks kursis teismelise arengus toimuvaga, valdaks mitmekülgsid õppemeetodeid ning suhtuks seksuaalsusesse avatult (Part & Kull, 2021). Siinkohal on oluline Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standardite“ (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010) olemasolu, milles on spetsialistide kogemustele tuginedes jaotatud teemad vastavalt vanusegruppidele. Viimane on õpetajale abiks teemade ja nende puhul edastatava sisu ning kasutatava sõnavara valimisel.

Kui mitmed teistes Eesti-sisestes uuringutes osalejad (Hillep & Pärnamets, 2020; Kagadze, 2010; Viherpuu, 2018) on juhtinud tähelepanu sellele, et õpilaste arvates käsitletakse seksuaalhariduse teemasid liiga hilja, siis käesolevas töös hindas teemade käsitlemist liiga hiliseks osakaalult väikseim hulk õpilasi. Võib oletada, et kuna seksuaalsusega seonduv on nii noorte eludes kui kogu ühiskonna seas aina laialdasemalt esindatud (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010), siis ei tunne nad, et teema jõuaks nendeni liiga hilja. See on positiivne tulemus, sest teemade liiga hiline käsitlemine ei toeta noore turvalist seksuaalset arengut. Teadmised, oskused ja valmisolek peab nooreni jõudma enne reaalseid isiklikke kogemusi ehk teisisõnu peab seksuaalharidus olema ennetav (Part & Kull, 2021). Seetõttu on positiivne ja turvalist arengut toetav tulemus see, et enamiku õpilaste hinnangul on kooli seksuaalharidus nende kogemusi ja arengut arvesse võttes ajakohane.

Kolmanda uurimisküsimusega sooviti teada, missugused on õpilaste ootused kooli seksuaalharidusele. Varasemates uuringutes (Ezer *et al.*, 2019; Hillep & Pärnamets, 2020; Kagadze, 2010; Kütt, 2020; Laverty *et al.*, 2021; Unis & Sällström, 2020; Waling *et al.*, 2020) on ilmnenud, et õpilased sooviksid erinevatel seksuaalharidusega seotud teemadel saada rohkem informatsiooni. Käesolevas uuringus olid vaid keha eest hoolitsemise; oma tunnete, soovide ja piiride väljendamise ning teiste omade austamise ja murdeea muutuste teemad need, mille puhul oli rohkem infot soovivate vastajate hulk mittesoovijatest suurem või sellega võrdne. Ühtlasi on tegemist teemadega, mille puhul hindasid õpilased nende käsitlemise põhjalikkust kõrgemalt. Kütt (2020) on oma magistrیتöös toonud välja, et õpilastel on tõenäoliselt lihtsam esitada küsimusi teemade kohta, millega nad juba kursis on, ning omandatud teemadel arutlemine pakub neile turvatunnet. Käesoleva uuringu tulemuste puhul võib samuti oletada, et kuna eelnimetatud teemasid on õpilaste hinnangul tundides põhjalikumalt käsitletud, siis äratas varasem teemakäsitus noortes huvi ja suurendas soovi

nende kohta veel rohkem teada saada. Seda võib pidada positiivseks tulemuseks, kuna igasuguse õpetuse eesmärk võiks olla sihtrühmas ehk õpilastes huvi ja soovi rohkem teada saada tekitamine.

Eneserahuldamine ja pornograafia osutused teemadeks, mille puhul oli õpilaste ootused rohkema info saamise järele kõige madalamad. Antud teemad ei leidnud enamuse õpilaste arvates tundides ka käsitlemist. Kütt (2020) juhtis oma magistritöös tähelepanu, et tõenäoliselt on keeruline esitada küsimusi millegi kohta, mida ei teata. Ka käesolevas uuringus võib õpilaste vähene huvi rohkem informatsiooni saamise osas olla seotud teemade varasema vähese käsitlemisega. Õpilased ei pruugi seetõttu osata või näha vajadust enama teabe soovimiseks. Teisalt, kuna tegemist on delikaatsete teemadega, võis osa vastanutest küsimustiku anonüümsusest olenemata häbeneda, et neil teemadel rohkem teada sooviksid. Eneserahuldamine on murdeas küll üks levinumaid seksuaaltegevusi, ent sellegipoolest on see ühiskonnas olnud pigem tabuteema, mille ümber tänini mitmeid müüte ja hirne eksisteerib (Part & Kull, 2021). On arvatud, et õpilaste hirm potentsiaalse ebamugavustunde ees võib tingida neil teemadel rääkimise vältimise (Kütt, 2020), mida võib seostada ka käesoleva uuringu tulemustes esinenud enama info mittesovimisega. Sellegipoolest on tähelepanuväärne tulemus, et keskmiselt 41,3% õpilastest siiski soovis esitatud teemade kohta senisest rohkem teadmisi saada, mis kinnitab, et märkimisväärses hulgas õpilastes on huvi seksuaalteemade rohkema käsitlemise vastu olemas.

Seksuaalhariduse parendamiseks tarviliku muutusena märkis üle poole vastanutest enamate teemade käsitlemist. Sama on ilmnunud ka varasemas uuringus (Ezer *et al.*, 2019; Kütt, 2020; Lavery *et al.*, 2021), kus osalenud õpilased leidsid, et teemadele keskendumine on olnud liiga üleüldine. Huvi tekkimiseks ja mitmekülgsede teadmiste omandamiseks on tarvis rääkida teemadest süvitsi ning korduvalt, kasutades sealjuures erinevaid õppemeetodeid ja lähenemisviise. Sarnaselt teiste õppeainetega on seksuaalharidusliku õppesisu omandamisel oluline, et õpilasel oleks võimalus nii faktiliste teadmiste omandamiseks kui nende praktiseerimiseks erinevate õppeülesannete (näiteks arutelude, rühmatööde, rollimängude) käigus. Seksuaalharidust tuleb edastada interaktiivselt, kasutades mitmekesiseid meetodeid ja sobitades neid erinevate õppisstiilidega, et õpilastel oleks võimalus oma kõikide meelte kasutamiseks (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

Veel pidasid õpilased oluliseks kasutada seksuaalhariduse tundides rohkem reaalelulisi näiteid ning positiivsemas võtmes rääkimist. Õpilaste huvi reaaleluliste näidete vastu on loomulik ja võib olla tingitud sellest, et noored tunnevad, et tundides käsitletu jääb nende „päris“ kogemustest ja aktuaalsetest küsimustest ning muredest kaugeks. Ka varasemalt on

noored leidnud, et koolis pakutav seksuaalharidus jätab käsitlemata kõige olulisemad ja elulisemad aspektid (Kütt, 2020). Samas tuleb viimase puhul silmas pidada, et erinevalt käesolevast tööst kasutati selles kvalitatiivset uuringumetoodikat, mistõttu ei saa tulemusi üks ühele võrrelda. Sellegipoolest on reaaleluliste näidete kasutamine oluline, sest vastavus noorte reaalsele elule on üks laiapõhjalise seksuaalhariduse edendamise põhimõtetest (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Usutavasti aitab reaaleluliste näidete kasutamine õpilastel mõista, et nendega toimuv on normaalne ja nad ei ole oma küsimuste ning muredega üksi (sest ka näidetes kasutatud eakaaslased on taoliste olukordadega silmitsi seisnud). See omakorda aitab õpilasi tõenäoliselt ka vajaminevate lahenduste ja vastuste leidmisel.

Õpilaste soov teemadest positiivsemas võtmes rääkida juhib tähelepanu sellele, kui oluline on seksuaalhariduse tulemuslikkuse seisukohalt see, et teemasid käsitletakse pinge- ja hirmuvabalt. Soovi seksuaalhariduse positiivsema käsitusviisi järele on noored avaldanud ka varem (Laverty *et al.*, 2021; Waling *et al.*, 2020). Ühtlasi on varasemalt tõestatud noorte tundlikkus teemade käsituslaadi suhtes – hirmutav lähenemine on neile vastuvõetamatu ning jääb seksuaalhariduse tulemuslikkuse seisukohalt alla hinnangutevabale lähenemisele (Part & Kull, 2021). Noored on tõdenud, et nad on jätnud oma seksuaalharidust puudutava küsimuse esitamata, sest on tundnud hirmu õpetajate ja kaasõpilaste halvaks panu ja hukkamõistu ees (Laverty *et al.*, 2021). Samuti on õpilased varasemalt juhtinud tähelepanu sellele, et teemade eelarvamuslik käsitlemine ning moraaltsemine (eriti tundlikus murdeas) on mõjunud eemaletõukavalt (Kütt, 2020). Võib oletada, et sarnastel põhjustel soovisid ka käesolevas uuringus osalenud õpilased seksuaalhariduse teemade positiivsemat käsitusviisi. Teadmiste positiivses võtmes edastamise on oluline, sest omab noort julgustavat ja võimestavat mõju (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

Neljanda uurimisküsimusega sooviti teada, missugune on seos õpilaste seksuaalharidusele antavate hinnangute ja ootuste vahel. Teemade vahel ilmnunud seosed olid kas väga nõrgad, nõrgad või puudulikud. Seetõttu ei saa järeldada, et teemade käsitlemise põhjalikkus oleks oluliselt mõjutanud ootusi samade teemade käsitlemise osas. Käesoleva töö piires esinesid suurimad seosed eneserahuldamise, erinevat tüüpi lähisuhete ning emakakaelavähivastase vaktsineerimise teemade puhul. Ilmnunud nõrgad seosed viitasid sellele, et mida põhjalikumalt hinnati antud teemade käsitlemist, seda enam sooviti teemade osas ka tundides rohkem teavet saada. Võib oletada, et käsitlemise põhjalikkusega kasvanud huvi on tingitud sellest, et teemade ulatuslikum käsitusviis andis õpilastele uut informatsiooni ning sütitas neis soovi ja huvi teemade kohta veel rohkem teada saada.

Viimase uurimisküsimusega sooviti saada ülevaade allikatest, kust õpilased eelistavad suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud temade kohta informatsiooni saada. Vastustest ilmnest, et õpilaste eelistatuid teabeallikad on vanemad ja koolitunnid. Ka Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standardites“ (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010) on peamise mitteformaalse teabeallikana välja toodud lapsevanemad, kes lapsele alates tema sünnist seksuaalsusega seotud põhimõtteid ja arusaamu edastavad ehk teisisõnu seksuaalharidusega tegelevad. Seega tundub mõistetav, et ka käesolevas töös osalenud noored eelistasid peamise teabeallikana oma vanemaid. Lisaks kinnitab info saamiseks vanema poole pöördumine seda, et lapse ja vanema vahel on usalduslik suhe (Birk-Vellemaa, 2020b), mida võib samuti pidada positiivseks ja seksuaalset arengut toetavaks tulemuseks. Võimalus oma küsimusega usaldusväärse täiskasvanu poole pöörduda on oluline ja noore tervislikku seksuaalset arengut toetav (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010).

Samas jääb kaasaegses ühiskonnas vaid lapsevanemast kui peamisest mitteformaalsest teabeallikast turvalise seksuaalse arengu tagamisel väheks (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010), mistõttu on positiivne, et lastevanematega peaaegu võrdselt eelistasid käesolevas uuringus osalenud õpilased infoallikana koolitunde. Ka varasemates uuringutes (Ezer *et al.*, 2019; Kagadze, 2010; Ketting & Ivanova, 2018; Viherpuu, 2018) on ilmnunud koolitundide eelistamine põhilise teabeallikana. Noored on tõdenud koolipõhise seksuaalhariduse olulisust, tuues välja, et ilma kooli inimeseõpetuse tundideta jääksid nad vajalikust teabest ilma (Kütt, 2020). Mitteformaalsetel allikatel (näiteks lapsevanematel ja sõpradel) võib sageli olla endil puudu tarvilikest ja spetsiifilistest teadmistest (näiteks rasestumisvastaste vahendite toimimise või seksuaalsel teel levivate haiguste temade puhul) (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Seetõttu on oluline, et noorel on võimalus koolitundidest saada oma küsimustele tõenduspõhised ja usaldusväärsed vastused. Niisiis on positiivne ja noorte turvalist seksuaalset küpsemist toetav tulemus see, et käesolevas uuringus osalenud õpilased eelistasid peamise teabeallikana lastevanematega võrdselt ka koolitunde. Nii mitteformaalsed kui formaalsed teabeallikad on mitmekülgse arengu tagamisel olulised ja peavad teineteist vastandumise asemel täiendama (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010). Ühtlasi juhib tulemus tähelepanu sellele, kui oluline on, et kooli seksuaalharidus vastaks noorte ootustele ja huvidele ning pakuks tõenduspõhist ja usaldusväärset teavet. Tõendus- ja koolipõhise seksuaalhariduse olemasolu tarvilikkust on kinnitanud ka varasemates uuringutes osalenud noored (Lavery *et al.*, 2021).

Kokkuvõttes võib öelda, et kuigi kõik „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ lähtuvad 9–12aastaste vanusegrupile soovituslikud teemad olid õpilaste hinnangul tundides vähemal või rohkemal määral käsitlemist leidnud, võiks nende käsitlemine olla põhjalikum ning alata varem, sest Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standardite“ (WHO Regional Office for Europe and BZgA, 2010) soovitustest lähtudes peaks töö sihtrühmaks olev vanusegrupp oma turvalise ja meeldiva seksuaalse arengu kulgemiseks olema kõik antud teemadega seotud teadmised, oskused ja hoiakud juba omandanud. Ka käesolevas uuringus osalejate hinnangul on just rohkemate teemade käsitlemine üks peamisi muutusi, mis on tarvilik koolipõhise seksuaalhariduse parendamiseks. Enamus õpilastest leidis, et kooli seksuaalhariduse suunitlus on tasakaalus ning keskendutakse nii teemaga seotud positiivsetele külgedele kui riskidele, ent sellegipoolest soovis veidi alla poole vastanutest reaaleluliste näidete kasutamisega koos teemadest positiivsemas võtmes rääkimist. Koolipõhise seksuaalhariduse järjepidevuse ja kvaliteedi tagamine ning tõstmine on oluline, sest koolitunnid on võimalus enamiku noorteni jõudmiseks. Samuti tõstab kooli seksuaalhariduse olulisust see, et tegemist on ühe noorte peamise formaalse seksuaalharidusliku teabeallikaga, mis lisaks varasematele uuringutele leidis kinnitust ka käesolevas uuringus osalenud õpilaste hinnangul.

4.1. Töö piirangud ja praktiline väärtus

Töö piiranguna võib esile tuua võimaluse, et õpilased võisid karta, et nende vastused pole anonüümsed. Privaatsuse tagamise huvides täitsid õpilased küsimustikku isiklikus nutivahendis (nutitefonis või tahvelarvutis) ning samuti teavitati neid küsitluse alguses küsimustiku anonüümsusest. Sellegipoolest ei saa välistada, et osa vastanutest võis siiski anda n-ö sotsiaalselt soovitud vastuseid. Samuti võis töö piiranguks osutada see, et vaatamata töö autori poolt korrigeeritud sõnavarale ei pruukinud kõik õpilased (üheselt) mõista küsimuste või nende vastusevariantide sisu. Viimane võis pahaaimamatult tingida olukorra, kus õpilane valis vastusevariandi, mis tema tegelike hinnangute või ootustega ei ühtinud. Käesolevas töös leitud tulemusi ei saa uuritavate hulga tõttu üldistada kõigile Eesti koolidele, mistõttu võiks edasistes uuringutes laiendada valimit ka teistele Eesti maakondadele.

Kuna töö valimisse kuulusid 14 kooli õpilased (n=232) neljast Lõuna-Eesti maakonnast (Tartu, Võru, Põlva ja Valga), siis saab tulemusi üldistada Lõuna-Eesti koolidele. Eestis pole autorile teadaolevalt varasemalt uuritud 6. klasside ehk II kooliastme õpilaste hinnanguid ja ootusi neile pakutava kooli seksuaalhariduse osas ning allikaid, kust noored eelistavad vastaval teemal informatsiooni saada. Kuna seksuaalhariduse efektiivsuse

tagamisel on oluline osa õpilaste kogemuste ja ootustega arvestamisel, siis on käesolevas uuringus leitud tulemused märgilise tähtsusega. Need kirjeldavad Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste tajutud nägemusi, kogemusi ja ootusi seoses kooli seksuaalharidusega ning võimaldavad neist tulenevalt teha soovitusi II kooliastmele suunatud seksuaalhariduse tundide parendamiseks. Samuti aitab uuringutulemustega kursisolek ning nendega arvestamine õpetajatel planeerida õpilaste ootustele vastavamaid tunde ning seeläbi suurendada kooli seksuaalhariduse tõhusust. Veel võib töö tugevuseks pidada seda, et õpilastele esitati küsimusi 25 erineva seksuaalhariduse teema, mitte üldiselt kooli seksuaalhariduse kohta. Viimane on oluline, sest võimaldas õpilaste koolipõhise seksuaalhariduse osas olevate hinnangute ja ootuste kohta saada sedavõrd detailsem ja usaldusväärsem ülevaade. Samuti on töö tugevuseks tuginemine varasemalt loodud teoreetilisele baasile – küsimustiku koostamisel lähtuti rahvusvahelise ekspertide kogu koostatud Maailma Terviseorganisatsiooni „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“. Käesolev uurimistöö ja selle tulemused on aluseks ja ajendiks edasistele teemakohastele uuringutele, et kaardistada veelgi põhjalikumalt II kooliastme õpilaste kooli seksuaalharidusega seotud ootused, hinnangud ja teabeallikad.

Tänuõnad

Soovin südamest tänada oma töö juhendajaid Aigi Kikkast ja Kai Parti nende aja, igakülgse abi, asjalike nõuannete ning edasiviiva tagasiside eest kogu käesoleva magistritöö valmimise vältel. Tänan õppejõud Karmen Kalki abi eest andmetöötluse läbiviimisel ja õppejõud Ilona Võiki töö keelelist poolt parendavate soovitusete eest. Samuti tänan südamest kõiki uuringus osalemisega nõustunud Lõuna-Eesti koole, küsitluse läbiviimiseks aja leidnud õpetajaid ning sellele vastanud 6. klasside õpilasi. Siiras tänu minu lähedastele, kes kogu töö valmimise protsessi vältel mind mõistsid, minusse uskusid ja mulle suureks toeks olid.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Sandra Tuisk

/allkirjastatud digitaalselt/

19.05.2022

Kasutatud kirjandus

- Akça, M. Ş. (2020). High school student's thoughts about sexual education. *Çukurova University Faculty of Education Journal*, 49(2), 1211–1235.
- Apter, D. (2011). Recent developments and consequences of sexuality education in Finland. *FORUM Sexuality Education and Family Planning*, 2, 3–8.
- Birk-Vellemaa, K. (2020a). *Õpime koos #69 Seksuaalharidus, Kristina Birk-Vellemaa* [Õpime Koos podcast]. Kuulatud <https://www.youtube.com/watch?v=6bjpahz3lAc>
- Birk-Vellemaa, K. (2020b). *Seksuaalkasvatus on loomulik kasvamise osa*. https://issuu.com/epl.ee/docs/seksuaaltervis_202011/s/11390132
- Cacciatore, R., Ingman-Friberg, S., Lainiala, L., & Apter, D. (2020). Verbal and behavioral expressions of child sexuality among 1–6-year-olds as observed by daycare professionals in Finland. *Archives of Sexual Behavior*, 49(7), 2725–2734. <https://doi.org/10.1007/s10508-020-01694-y>
- Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E., & Kaltiala, R. (2019). The steps of sexuality – a developmental, emotion-focused, child-centered model of sexual development and sexuality education from birth to adulthood. *International Journal of Sexual Health*, 31(3), 319–338. <https://doi.org/10.1080/19317611.2019.1645783>
- Centerwall, E. (2001). *Armastus! Tead, see ON olemas!* Eesti Pereplaneerimise Liit.
- Eesti Seksuaaltervise Liit (2022). *Seksuaalsus*. <https://seksuaaltervis.ee/info/seksuaalsus>
- European Expert Group on Sexuality Education. (2016). Sexuality education – what is it? *Sex Education*, 16(4), 427–431. <https://doi.org/10.1080/14681811.2015.1100599>
- Ezer, P., Kerr, L., Fisher, C. M., Heywood, W., & Lucke, J. (2019). Australian students' experiences of sexuality education at school. *Sex Education*, 19(5), 597–613. <https://doi.org/10.1080/14681811.2019.1566896>
- Evans, J. D. (1996). *Straightforward Statistics for the Behavioral Sciences*. Thomson Brooks/Cole Publishing Co.
- Fonner, V. A., Armstrong, K. S., Kennedy, C. E., O'Reilly, K. R., & Sweat, M. D. (2014). School based sex education and HIV prevention in low- and middle-income countries. A systematic review and meta-analysis. *PloS one*, 9(3). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0089692>
- Haldre, K., Part, K., & Ketting, E. (2012). Youth sexual health improvement in Estonia, 1990–2009. The role of sexuality education and youth-friendly services. *The*

- European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 17(5), 351–362.
<https://doi.org/10.3109/13625187.2012.696751>
- Heßling, A., & Bode, H. (2015). *Youth Sexuality 2015. The Outlook of 14–25-year-olds. A report of the findings. Results of the current representative survey.*
<https://publikationen.sexualaufklaerung.de/fileadmin/redakteur/publikationen/dokumente/13316370.pdf>
- Hillep, P., & Pärnamets, R. (2020). *Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise hoiakute ja kogemuste uuring.*
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_ ja_noorte_seksuaalse_vaarkohtlemise_uuring_2020_euk.pdf
- International Planned Parenthood Federation (2008). *Sexual rights: an IPPF declaration.*
https://www.ippf.org/sites/default/files/sexualrightsippfdeclaration_1.pdf
- Isikuandmete kaitse seadus (2019). *Riigi Teataja I 2019, 04.01.2019, 11.*
<https://www.riigiteataja.ee/akt/104012019011>
- Justiitsministeerium (2021). *Kuritegevus Eestis.*
https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2021/Seksuaalkuriteod_page.html
- Kagadze, M. (2010). *Seksuaalkasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli ja tavakooli noormeeste hinnangul.* Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.
- Ketting, E., Friele, M., Michielsen, K., & European Expert Group on Sexuality Education. (2016). Evaluation of holistic sexuality education. A European expert group consensus agreement. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 21(1), 68–80. <https://doi.org/10.3109/13625187.2015.1050715>
- Ketting, E., & Ivanova, O. (2018). *Sexuality education in Europe and Central Asia – State of the art and recent developments. An overview of 25 countries.*
https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/379054/BZgA_IPPFEN_ComprehensiveStudyReport_Online.pdf
- Ketting, E., & Winkelmann, C. (2013). New approaches to sexuality education and underlying paradigms. *Bundesgesundheitsblatt-Gesundheitsforschung-Gesundheitsschutz*, 56(2), 250–255. <https://doi.org/10.1007/s00103-012-1599-8>
- Kirby, D. (2007). *Emerging answers 2007. Research findings on programs to reduce teen pregnancy and sexually transmitted diseases.* National Campaign to Prevent Teen and Unplanned Pregnancy. <https://powertodecide.org/sites/default/files/resources/primary-download/emerging-answers.pdf>

- Kirby, D. B., Laris, B. A., & Rolleri, L. A. (2007). Sex and HIV education programs: their impact on sexual behaviors of young people throughout the world. *Journal of Adolescent Health, 40*(3), 206–217. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jadohealth.2006.11.143>
- Kivelä, J., Haldre, K., Part, K., Ketting, E., & Baltussen, R. (2014). Impact and cost-effectiveness analysis of the national school-based sexuality education programme in Estonia. *Sex Education, 14*(1), 1–13. <https://doi.org/10.1080/14681811.2013.813386>
- Kõiv, K. (2010). *Sissejuhatus: muutused inimeseõpetuses võrreldes eelmise õppekavaga, õppeainekontseptsioon ja rõhuasetused*. <https://oppekava.ee/sissejuhatus-muutused-inimeseopetuses-vorreldes-eelmise-oppekavaga-oppeainekontseptsioon-ja-rohuasetused/>
- Kütt, K. (2020). *Noorte arusaam ja ootused seksuaalharidusest*. Publitseerimata magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Laikoja, H. (2018). *Seksuaalhariduslike teemade käsitlemine II kooliastme inimeseõpetuse tundides lähtuvalt Euroopa seksuaalhariduse standarditest ning õpetajate arvamused seksuaalhariduslike teemade käsitlemist mõjutavatest teguritest*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.
- Laverty, E. K., Noble, S. M., Pucci, A., & MacLean, R. E. (2021). Let's talk about sexual health education. Youth perspectives on their learning experiences in Canada. *The Canadian Journal of Human Sexuality, 30*(1), 26–38. <https://doi.org/10.3138/cjhs.2020-0051>
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). *Risks and safety on the internet. The perspective of European children. Full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9–16 year olds and their parents in 25 countries*. [http://eprints.lse.ac.uk/33731/1/Risks%20and%20safety%20on%20the%20internet\(lse ro\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/33731/1/Risks%20and%20safety%20on%20the%20internet(lse%20ro).pdf)
- Lõhmus, L., Rüütel, K., & Lemsalu, L. (2016). *HIVi temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas. Uuringuraport 2015*. Tervise Arengu Instituut. <https://www.rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/6447/1/L%c3%b5hmus2016.pdf>
- Maticka-Tyndale, E., & Tenkorang, E. Y. (2010). A multi-level model of condom use among male and female upper primary school students in Nyanza, Kenya. *Social Science & Medicine, 71*(3), 616–625. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.03.049>
- Papp, K., Part, K., & Tõrik, S. (2001). *KISS: küpsemine, inimsuhted, sõbrad, seksuaalsus: Noorsoouuring 1999*. Guttenberg.

- Part, K. (2013). *Kooli seksuaalhariduse mõjust Eestis*. <https://www.etag.ee/wp-content/uploads/2013/03/19.04.13-Part.pdf>
- Part, K., Haldre, K., Palm, E., Baltussen, R., Kivelä, J., Kõiv, K., & Kull, M. (2011). Kooli seksuaalhariduse mõjust Eestis. *Haridus*, 4, 39–47.
- Part, K., & Kull, M. (2010). *Seksuaalkasvatus inimeseõpetuses*. <https://oppekava.ee/seksuaalkasvatus-inimeseõpetuses/>
- Part, K., & Kull, M. (Toim). (2021). *Seksuaalkasvatus. II ja III kooliaste. Õpetajaraamat*. https://www.tai.ee/sites/default/files/2021-11/Seksuaalkasvatus_%C3%B5petajaraamat_2021_veeb.pdf
- Part, K., Rahu, K., Rahu, M., & Karro, H. (2008). Factors associated with Estonian adolescents' sexuality-related knowledge. Findings from the 1994 and 1999 KISS studies. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 13(2), 173–181. <http://dx.doi.org/10.1080/13625180701800631>
- Part, K., Ringmets, I., Laanpere, M., Rahu, M., & Karro, H. (2016). Contraceptive use among young women in Estonia: association with contraceptive services. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 21(2), 132–140. <https://doi.org/10.3109/13625187.2015.1057699>
- Põhikooli riiklik õppekava (2011a). *Riigi Teataja I 2011, 12.04.2022, 10*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/112042022010?leiaKehtiv>
- Põhikooli riiklik õppekava (2011b). *Riigi Teataja I 2011, 12.04.2022, 10. Lisa 5 Ainevaldkond „Sotsiaalsõprus“*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/lisa/1120/4202/2010/1m%20lisa5.pdf#>
- Rutgers (2020). *Young people in the Netherlands start having sex at a later age*. <https://rutgers.international/news/young-people-in-the-netherlands-start-having-sex-at-a-later-age/>
- Rämmer, A. (2014). *Valimi moodustamine*. <https://samm.ut.ee/valimid>
- Sotsiaalministeerium (2021). *Rahvastiku tervise arengukava 2020–2030*. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Tervishoid/rta_05.05.pdf
- Tarmak, J. (2015). *Viiendate klasside õpilaste ootused seksuaalkasvatusele*. Publitseerimata magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Tartu Ülikooli seksuaaltervise uuringute keskus (s.a.). <https://sisu.ut.ee/suk/avaleht>
- UNESCO, UNAIDS, UNFPA, UNICEF, UN Women, & WHO (2018). *International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach*. <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ITGSE.pdf>

- Unis, B. D., & Sällström, C. (2020). Adolescents' conceptions of learning and education about sex and relationships. *American Journal of Sexuality Education, 15*(1), 25–52. <https://doi.org/10.1080/15546128.2019.1617816>
- Viherpuu, H. (2018). *Seksuaalkasvatus põhikoolis ja õpilaste hinnang seksuaalhariduse õppeprogrammile kahe Eesti põhikooli näitel*. Lõputöö. Tallinna Tervishoiu Kõrgkool.
- Vorobjov, S., Abel-Ollo, K., Part, K., Kull, M. (2011). *Kooli uimasti- ja seksuaalhariduse hetkeseisu ja barjääride kaardistamine*. Tervise Arengu Instituut, Eesti Uimastiseire keskus. https://tai.ee/sites/default/files/2021-03/142131603098_Kooli_uimasti_ja_seksuaalhariduse_hetkeseisu_ja_barjaaride_kaardistamine.pdf
- Waling, A., Bellamy, R., Ezer, P., Kerr, L., Lucke, J., & Fisher, C. (2020). 'It's kinda bad, honestly'. Australian students' experiences of relationships and sexuality education. *Health Education Research, 35*(6), 538–552. <https://doi.org/10.1093/her/cyaa032>
- WHO Regional Office for Europe and BZgA (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe: A framework for policy makers, education and health authorities and specialists*. <https://www.icmec.org/wp-content/uploads/2016/06/WHOStandards-for-Sexuality-Education-in-Europe.pdf>
- World Association for Sexual Health (2008). *Sexual health for the millennium. A declaration and technical document*. <https://worldsexualhealth.net/wp-content/uploads/2013/08/millennium-declaration-english.pdf>
- World Health Organization (2006). *Sexual and Reproductive Health and Research (SRH)*. <https://www.who.int/teams/sexual-and-reproductive-health-and-research/key-areas-of-work/sexual-health/defining-sexual-health>

Lisa 1. Küsimustik

Austatud kuuenda klassi õpilane!

Antud magistritöö küsimustik käsitleb 6. klasside õpilaste hinnanguid ja ootusi kooli seksuaalkasvatusele ja teabeallikatele, kust vastaval teemal teavet eelistatakse otsida.

Küsimustikku täites loe tähelepanelikult iga küsimust ja selle tööjuhendit ning vali enda jaoks kõige sobivam vastus – õigeid ja valesid vastuseid pole.

Küsimustiku täitmine on anonüümne – keegi ei saa teada Sinu nime!

Kõik Sinu vastused on meie jaoks väga olulised!

Sandra Tuisk, Tartu Ülikooli klassiõpetaja viienda kursuse üliõpilane

1. Märki oma sugu.

Märki üks sobiv vastusevariant.

- poiss
- tüdruk
- muu

2. Kui vana Sa oled?

Sisesta oma vanus numbrites.

3. Mis koolis Sa õpid?

Kirjuta enda kooli nimi.

5. Kas koolis on inimeseõpetuse või mõnes muus tunnis käsitletud järgmisi teemasid?

Märki sobiv vastusevariant iga rea kohta.

	Jah, põhjalikult	Jah, mõningal määral	Ei, üldse mitte
Seksuaalsuse positiivne tähendus inimese elus			
Murdeea muutused			
Keha eest hoolitsemine			
Kehadevahelised erinevused ja nende austamine			
Erinevad seksuaalsusega seotud tunded (<i>uudishimu, armumine, armukadedus, häbi, ebakindlus, hirm jne</i>)			
Enda tunnete, soovide ja piiride väljendamine ja teiste omade austamine			
Seksuaalne külgetõmme (<i>hetero-, homo-, bi-, ... seksuaalsus</i>)			

Seksuaalkäitumise erinevad väljendusviisid (<i>suudlused, puudutused, käest kinni hoidmine, hellitused jne</i>)			
Eneserahuldamine (<i>masturbeerimine</i>)			
Erinevat tüüpi lähisuhted (<i>pere-, sõprus- ja armastussuhted</i>)			
Esimene seksuaalvahekord			
Isikliku ja teadliku otsuste tegemine, kas seksuaalkogemusi saada või mitte			
Soojätkamine (<i>kust lapsed tulevad</i>)			
Looote areng raseduse ajal ja sünnitus			
Rasedusest hoidumine (<i>rasestumisvastased vahendid</i>)			
Konoomi kasutamine			
Ebatavalise, ebameeldiva ja soovimatu seksi tundemärgid ja tagajärjed (<i>HIV, suguhaigused, soovimatu rasedus, seksuaalne väärkohtlemine jne</i>)			
HIV ja teised suguhaigused			
Papilloomviiruse-/emakakaelavähivastane vaktsineerimine			
Kust saada abi seksuaalse väärkohtlemise korral			
Soostereotüübid			
Valikuvabaduse ja soolise võrdsuse olulisus lähisuhetes (<i>terved ja turvalised suhted</i>)			
Seksuaalsuse kujutamine (sotsiaal)meedias (<i>nt Instagramis, Facebookis jne</i>)			
Pornograafia			
Seksuaalõigused ja neist lähtuv käitumine			

5. Kas koolitundides käsitleti Sinu arvates rohkem suhete, seksuaalsuse ja seksuaalelu ...?

Märgi üks sobiv vastusevariant.

- positiivseid külgi
- kaasnevaid ohte ja probleeme
- võrdselt nii positiivseid külgi kui kaasnevaid ohte ja probleeme

6. Kas Sinu arvates käsitletakse koolitundides suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemasid ...?

Märgi üks sobiv vastusevariant.

- liiga vara – siiani koolitundides käsitletud teemad pole minu vanuse ja kogemustega kooskõlas ning neist räägiti liiga vara
- õigel ajal – siiani koolitundides käsitletud teemad on minu vanuse ja kogemustega kooskõlas ning neist räägiti õigel ajal ja enne isiklike kogemuste omandamist

- liiga hilja – siiani koolitundides käsitletud teemadest räägiti liiga hilja (neist rääkimist võiks alustada varem)
- nii ja naa – on olnud nii õigel ajal käsitletud teemasid kui ka neid, mida käsitleti liiga vara või liiga hilja

7. Milliste suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemade kohta sooviksid Sa koolitundides saada rohkem informatsiooni?

Märgi sobiv vastusevariant iga rea kohta.

	JAH – sooviksin rohkem infot	EI – ei sooviks rohkem infot
Seksuaalsuse positiivne tähendus inimese elus		
Murdeea muutused		
Keha eest hoolitsemine		
Kehadevahelised erinevused ja nende austamine		
Erinevad seksuaalsusega seotud tunded (<i>uudishimu, armumine, armukadedus, häbi, ebakindlus, hirm jne</i>)		
Enda tunnete, soovide ja piiride väljendamine ja teiste omade austamine		
Seksuaalne külgetõmme (<i>hetero-, homo-, bi-, ... seksuaalsus</i>)		
Seksuaalkäitumise erinevad väljendusviisid (<i>suudlused, puudutused, käest kinni hoidmine, hellitused jne</i>)		
Eneserahuldamine (<i>masturbeerimine</i>)		
Erinevat tüüpi lähisuhted (<i>pere-, sõprus- ja armastussuhted</i>)		
Esimene seksuaalvahekord		
Isikliku ja teadliku otsuste tegemine, kas seksuaalkogemusi saada või mitte		
Soojätkamine (<i>kust lapsed tulevad</i>)		
Loote areng raseduse ajal ja sünnitus		
Rasedusest hoidumine (<i>rasestumisvastased vahendid</i>)		
Konoomi kasutamine		
Ebaturvalise, ebameeldiva ja soovimatu seksi tundemärgid ja tagajärjed (<i>HIV, suguhaigused, soovimatu rasedus, seksuaalne väärkohtlemine jne</i>)		
HIV ja teised suguhaigused		
Papilloomviiruse-/emakakaelavähivastane vaktsineerimine		
Kust saada abi seksuaalse väärkohtlemise korral		
Soostereotüübid		
Valikuvabaduse ja soolise võrdsuse olulisus lähisuhetes		
Seksuaalsuse kujutamine (sotsiaal)meedias (<i>nt Instagramis, Facebookis jne</i>)		

Pornograafia		
Seksuaalõigused ja neist lähtuv käitumine		

8. Kuidas saaks Sinu arvates suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemade käsitlemist koolitundides paremaks muuta?

Märgi kõik Sinu arvates vajalikud muutused.

- käsitletakse rohkem teemasid
- pühendatakse rohkem aega nendele teemadele
- räägitakse rohkem positiivses võtmes
- teemasid käsitletakse tõsisemalt
- kasutatakse õppemeetodeid, mis oleksid vähem ebamugavad
- kasutatakse rohkem näiteid reaalsest elust
- õppetunde alustatakse varasemas eas (*nooremates klassides*)
- õppimine toimuks väiksemates gruppides
- õpetamine toimuks stiilis, mis muudaks õppimise lõbusamaks ja nauditavaks
- õpilastega peetakse rohkem nõu
- minu vajadusi võetakse rohkem arvesse
- vanemad ja hooldajad oleksid rohkem teadlikud sellest, mida me koolis õpime
- õppetunde alustatakse hilisemas eas (*vanemates klassides*)
- arvan, et suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemade käsitlemist koolis ei pea paremaks muutma

9. Kust on Sinu jaoks kõige meeldivam ja käepärasem saada infot suhete, seksuaalsuse ja seksuaaleluga seotud teemade kohta?

Märgi kuni viis kõige olulisemat infoallikat.

- kooliõelt/-arstilt
- perearstilt
- koolitundidest (*inimeseõetus, terviseõpetus jm*)
- noorte nõustamiskeskusest/seksuaaltervise kliinikust (*tasuta vastuvõtt alla 27-aastastele*)
- HIV nõustamise ja testimise kabinetist
- noortele suunatud veebilehtedelt, sotsiaalmeediast või mobiiliäpist
- sõpradelt
- vanematelt
- noortele suunatud telefonidelt (*usaldustelefon, lastebitelefon jm*)
- noortele mõeldud saatetest televisioonis või raadios
- ajalehtedest, ajakirjadest
- kampaaniatest (*plakatid tänaval, reklaamklipid jm*)
- mujalt (*kirjuta*)

10. Mida Sa arvad sellele küsimustikule vastamisest?

Märgi vajadusel mitu vastust.

- küsimused olid olulised
- küsimused olid ebameeldivad
- küsimustele vastamine oli lõbus
- küsimustele oli keeruline vastata
- vastasin küsimustele ausalt

***Täna Sind uuringus osalemise eest! Oled olnud minu magistritöö valmimisel
suureks ja oluliseks abiks!***
*Soovi korral on antud uurimistöö ja selle tulemustega võimalik tutvuda alates 2022.
aasta juunist.*
Sandra Tuisk

Lisa 2. Ülevaade õpilaste ootustest teemade käsitlemisele

Tabel 3. Õpilaste ootused „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ lähtuvate seksuaalhariduse teemade käsitlemisele koolitundides. Tabelis on vastustega nõustujate osakaal esitatud protsentides.

Ootused teemade käsitlemisele	Sooviks rohkem infot %	Ei sooviks rohkem infot %
Keha eest hoolitsemine	61,2	38,8
Oma tunnete, soovide ja piiride väljendamine ning teiste omade austamine	50,4	49,6
Murdeea muutused	50,0	50,0
Valikuvabaduse ja soolise võrdsuse olulisus lähisuhetes	49,1	50,9
Kust saada abi seksuaalse väärkohtlemise korral	48,3	51,7
Erinevat tüüpi lähisuhted	47,0	53,0
Erinevad seksuaalsusega seotud tunded	46,6	53,4
HIV ja teised suguhaigused	45,7	54,3
Ebaturvalise, ebameeldiva ja soovimatu seksi tundemärgid ja tagajärjed	44,8	55,2
Seksuaalõigused ja neist lähtuv käitumine	44,8	55,2
Seksuaalsuse positiivne tähendus inimese elus	44,0	56,0
Seksuaalkäitumise erinevad väljendusviisid	41,8	58,2
Seksuaalne külgetõmme	41,4	58,6
Kehadevahelised erinevused ja nende austamine	41,4	58,6
Rasedusest hoidumine	40,5	59,5
Loote areng raseduse ajal ja sünnitus	40,1	59,9
Isikliku ja teadliku otsuse tegemine, kas seksuaalkogemusi saada või mitte	38,4	61,6
Papilloomviiruse-/emakakaelavähivastane vaktsineerimine	38,4	61,6
Soostereotüübid	36,6	63,4
Esimene seksuaalvahekord	35,8	64,2
Konoomi kasutamine	32,8	67,2
Seksuaalsuse kujutamine (sotsiaal)meedias	31,5	68,5
Soojätkamine	29,7	70,3
Eneserahuldamine	28,9	71,1
Pornograafia	22,4	77,6

Lisa 3. Teemade käsitlemise põhjalikkuse ja ootuste vahelise seoseanalüüsi tulemused

Tabel 5. Seosed Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ lähtuvate seksuaalhariduse teemade käsitlemise põhjalikkusele antud hinnangute ja teemade käsitlemise osas olevate ootuste vahel.

Teema, mille käsitlemise hinnangute ja ootuste vahel seos on leitud	Spearmani astakorrelatsioonikordaja (ρ)
Eneserahuldamine	0,257**
Erinevat tüüpi lähisuhted	0,248**
Papilloomviiruse-/emakakaelavähivastane vaktsineerimine	0,241**
Soostereotüübid	0,187**
Ebaturvalise, ebameeldiva ja soovimatu seksi tundemärgid ja tagajärjed	0,183**
Valikuvabaduse ja soolise võrdsuse olulisus lähisuhetes	0,166*
Enda tunnete, soovide ja piiride väljendamine ja teiste omade austamine	0,165*
Murdeea muutused	0,139*
Kondoomi kasutamine	0,134*
HIV ja teised suguhaigused	0,130*
Seksuaalõigused ja neist lähtuv käitumine	0,128
Seksuaalsuse kujutamine (sotsiaal)meedias	0,126
Seksuaalkäitumise erinevad väljendusviisid	0,088
Keha eest hoolitsemine	0,087
Esimene seksuaalvahekord	0,067
Isikliku ja teadliku otsuse tegemine, kas seksuaalkogemusi saada või mitte	0,067
Loote areng raseduse ajal ja sünnitus	0,067
Kehadevahelised erinevused ja nende austamine	0,054
Erinevad seksuaalsusega seotud tunded	0,047
Soojätkamine	0,033
Seksuaalsuse positiivne tähendus inimese elus	-0,023
Pornograafia	0,016
Küst saada abi seksuaalse väärkohtlemise korral	0,011
Seksuaalne külgetõmme	-0,009
Rasedusest hoidumine	0,008

Märkused. * – $p < 0,05$ kahe väite vahel on statistiline erinevus. ** – $p < 0,01$ kahe väite vahel on tugev statistiliselt oluline erinevus.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Sandra Tuisk,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Lõuna-Eesti 6. klasside õpilaste hinnangud ja ootused kooli seksuaalharidusele lähtuvalt „Euroopa seksuaalhariduse standarditest“ ning nende vastaval teemal eelistatud teabeallikad“, mille juhendajad on Aigi Kikkas ja Kai Part, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Sandra Tuisk

19.05.2022